

Economisch-Statistische Berichten

ALGEMEEN WEEKBLAD VOOR HANDEL, NIJVERHEID, FINANCIËN EN VERKEER
UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

24^e JAARGANG

WOENSDAG 19 APRIL 1939

No. 1216

COMMISSIE VAN REDACTIE:

P. Liefstinck; N. J. Polak; J. Tinbergen; F. de Vries en
H. M. H. A. van der Valk (Redacteur-Secretaris).

M. F. J. Cool — Adjunct-secretaris.

Redactie-adres: Pieter de Hoochweg 122, Rotterdam-West.
Aangeteekende stukken: Bijkantoor Ruigeplaatweg.
Telefoon Nr. 35000. Postrekening 8408.

Advertenties voorpagina f 0,50 per regel. Andere pagina's f 0,40 per regel. Plaatsing bij abonnement volgens tarief. Administratie van abonnementen en advertenties: Nijgh & van Ditmar N.V., Uitgevers, Rotterdam, Amsterdam, 's-Gravenhage. Postchèque- en giro-rekening No. 145192.

Abonnementsprijs voor het weekblad franco p. p. in Nederland f 16,—. Abonnementsprijs Economisch-Statistisch Maandbericht f 5,— per jaar. Beide organen samen f 20,— per jaar. Buitenland en Koloniën resp. f 18,—, f 6,— en f 23,— per jaar. Losse nummers 50 cent. Donateurs en leden van het Nederlandsch Economisch Instituut ontvangen het weekblad en het Maandbericht gratis en genieten een reductie op de verdere publicaties.

INHOUD:

	Blz.
Het vraagstuk van het gezinsloon en het wetsontwerp op de verplichte kinderbijslagverzekering door A. E. Peekema	310
Het rentabiliteitsbeginsel door Dr. A. Bijl	312
De stadsverbeteringen in Rotterdam door Ir. L. H. J. Angenot	314
Rotterdam in 1938 door Mr. W. F. Lichtenauer	315
Het huurvraagstuk ten plattelande door Dr. Ir. H. G. van Beusekom	317
BUITENLANDSOHE MEDEWERKING:	
Vraagstukken van het Zwitsersche grondcrediet door Dr. H. Block	320
AANTEKENINGEN:	
Problemen in Polen	322
De zichtbare suikervoorraden in de wereld	324
INGEZONDEN STUKKEN:	
De omvang van den melkveestapel door P. Krediet met Naschrift van Dr. D. Hoek	324
Statistieken:	
Groothandelsartikelen	326—327
Geldkoersen-Wisselkoersen-Bankstaaten	325, 328

GELD-, KAPITAAL- EN WISSELMARKT.

De wisselmarkt vertoonde in de verslagweek weinig wijziging. Van eenige zelfstandige activiteit op deze markt was geen sprake. De omzetten hielden uitsluitend verband met onderliggende transacties op goederen- of effectenmarkten, afgezien dan van de kapitaalverplaatsing in saldi. Speculatieve wisselaffaires worden op de meeste markten niet ondernomen, omdat overal de Egalisatiefondsen de teugels uitermate strak in handen houden. In Londen ageert het Egalisation Fund weliswaar niet zoo scherp als bij ons, waar nu al weer geruimen tijd de Dollarnoteering van 1.88% als plafond wordt gehandhaafd, maar de wijziging in de Dollarnoteering tegenover het Pond bleef toch buitengewoon gering. Ook de Fransche en de Zwitsersche Franc, zoowel als de Belga werden scherp op peil gehouden. En aangezien men algemeen den indruk heeft, dat de Egalisatiefondsen zelfs onder zeer zwaren druk het huidige koerspeil zullen handhaven, is er weinig aanleiding voor speculatieve activiteit. Een uitzondering moet in dat verband worden gemaakt voor de Belga, waarin nog steeds baissetransacties worden ondernomen. De drastische verhooging van het bankdisconto heeft daarin nauwelijks wijziging kunnen brengen. Reële beteekenis kon deze maatregel nauwelijks hebben, gezien den omvang van het termijnecart. Men moet het dan ook uitsluitend zien als een geste, die den indruk moet wekken, dat men met de traditioneele middelen de munt wil verdedigen. Gezien het feit, dat de nieuwe Belgische regering nog in een stadium van vorming is, en men toch nauwelijks nog zal weten, hoe de verhouding in de pro- en anti-devaluatie-opvattingen zal uitvallen, kan ook als geste de discontoverhoging niet veel beteekenen, en is het logisch, dat men haar min of meer als routine-maatregel beschouwt.

Op de goudmarkt was de stemming minder gunstig. Zij, die geruimen tijd goud als vluchthaven tegen vermogensverliezen hadden beschouwd, zien zich thans weer tegenover andere risico's geplaatst, en zoeken weer naar een ander toevluchtsoord. De munten, die zoo langen tijd een groot agio op baar goud hadden geregistreerd, worden nu op goudwaarde verhandeld, voor Dollars is er zelfs een klein écart naar beneden toe. Ook baar goud lag eerder aangeboden, de prijs werd gedrukt door de stijging van de kosten van verzending. Bijzondere vermelding verdient nog het aanhouden van de vraag naar Dollars-bankpapier, dat een belangrijk agio doet, ondanks de arbitrage.

De geldmarkt vertoont meer en meer de teekenen van toenemende liquiditeitszorg. In de eerste plaats blijkt dit op de prolongatiemarkt, waar bij oorlog en eventueele beursluiting, behalve immobilisatie van crediet ook hoofdsomrisico dreigt. De vorige week verliet de noteering het ijzeren minimum van ½ pCt. en liep tot ¼ pCt. op, deze week steeg de koers zelfs tot 2½ pCt., waarna een lichte ontspanning intrad, tot 2¼ pCt. De discontonoteering trok geleidelijk aan tot 1½ pCt. voor driemaandspapier, en 1⅞ voor halfjaarspapier. Ook het Fransche en Belgische papier gaat tegen hogere noteeringen, maar deze zijn min of meer nominaal.

De beleggingsmarkt had nog voortdurend onder aanbod te lijden, de meeste koersen brokkelden langzaam af. Verschillende obligatiesoorten kwamen daardoor, beneden het laagste niveau in het vorige jaar (vlak vóór München). Wat staatsfondsen betreft, waren vooral integralen zeer flauw. Naast den liquidatiedruk door de politieke spanningen spreekt ook de verwachting van rentestijging een woordje mee. En daarom is het ook logisch, dat bijv. de 3—3½ pCt. staatsleening minder onder druk stond, en nog boven den laagsten koers van 1938 staat.

HET VRAAGSTUK VAN HET GEZINSLOON EN HET WETSONTWERP OP DE VERPLICHTE KINDERBIJSLAGVERZEKERING.

Zoals bekend mag worden geacht, heeft Minister Romme in December van het vorige jaar bij de Tweede Kamer een wetsontwerp ingediend, tot doel hebbende de invoering van een verplichte kinderbijslagverzekering voor het geheele particuliere bedrijfsleven⁴⁾. Willen wij aan dit wetsontwerp eenige beschouwingen wijden, dan is dit o.i. onmogelijk zonder stelling te nemen t.a.v. het vraagstuk van het gezinsloon in het algemeen. Daarom stellen wij ons voor, in ruimer kader het vraagstuk van het gezinsloon te behandelen en tenslotte het wetsontwerp van eenige critische kantteekeningen te voorzien.

Korte voorgeschiedenis van de toepassing van het instituut der kindertoelagen in Nederland.

De eerste kindertoelagen zijn ingevoerd in 1912 door Minister Regout voor de ambtenaren der posten. Later zijn deze uitgebreid tot het onderwijzend personeel en de overige Rijksambtenaren. Van hier uit drong het instituut door in de arbeidsvoorwaarden van de provincies en de gemeenten. In 1916 bepleitte professor Aalberse in het Katholiek Sociaal Weekblad de instelling van een Rijkskinderfonds. Hij wilde dit vormen door de inhouding van een deel van het loon. De Tweede Kamer nam in 1920 de volgende motie aan: „De Kamer, van oordeel, dat de instelling van een wettelijk geregeld Rijkskindertoeslagfonds gewenscht is, gaat over tot de orde van den dag”. In het jaar 1919 vinden wij voor het eerst in een collectieve arbeidsovereenkomst bepalingen over kinderbijslag opgenomen. Hierna breidt dit instituut zich in de collectieve contracten sterk uit. Treffen wij in 1920 bij 24 collectieve contracten, omvattende 34.028 arbeiders, dienaangaande bepalingen aan, volgens den stand van 1 Juli 1937 gelden deze voor 146 contracten, omvattende 68.675 arbeiders, d.w.z. ongeveer 24 pCt. van de werknemers, vallende onder collectieve contracten. Wenscht men evenwel een objectief oordeel te vormen over den omvang, dien het instituut der kindertoelagen in Nederland heeft, dan moeten wij vanzelfsprekend ook het terrein dat niet bestreken wordt door de collectieve contracten beschouwen. Wij kunnen hiervoor de cijfers nemen, die de Hooge Raad van Arbeid in verband met zijn rapport over het wetsontwerp noemt. Het totaal aantal werknemers wordt hierin geschat op 2.200.000; het totaal aantal arbeiders, dat geacht wordt in het particuliere bedrijf onder bepalingen van kindertoelagen te vallen, op 127.000. Trekt men van de 2.200.000 werknemers de 175.000 af, die in Overheidsdienst onder kinderbijslagbepalingen vallen, dan komt men tot de conclusie, dat dit instituut nog slechts geldt voor ongeveer 6 pCt. van de arbeiders in het particuliere bedrijf. Het wetsontwerp zal dus nog een organisatie dienen te scheppen voor 94 pCt. van 2.025.000, of naar schatting ruim 1.900.000 arbeiders!

Korte inhoud van het wetsontwerp.

De Regeering begint in de memorie van toelichting de indiening van het wetsontwerp te motiveeren. Zij memoreert de sterke uitbreiding van het instituut der kindertoelagen in de collectieve contracten. Maar in het particuliere bedrijfsleven — anders dan bij de Overheid — schijnen sterke krachten zich tegen een algemeene invoering te verzetten. Volgens den Minister zouden deze bezwaren waarschijnlijk vervallen bij een algemeene, wettelijke, verplichting. Op het gebied, dat bestreken wordt door de collectieve contracten, kan de Regeering door verbindendverklaring der bepalingen dienaangaande zegenrijk werk verrichten; maar een te groot terrein valt hier bui-

⁴⁾ Zie over dit onderwerp mede de artikelen in E.-S.B. van 2 Maart, 23 Maart en 21 December 1938.

ten. Het wetsontwerp beoogt slechts een meer rechtvaardige verdeling van het in totaal verloonde bedrag.

De kosten van alle in een bepaalden tijdsduur verschuldigde kinderbijslagen worden omgeslagen over alle werkgevers naar evenredigheid van het door hen aan hun arbeiders uitbetaalde loon, zoodat het voor den individueelen werkgever van geen belang is, of en hoeveel arbeiders, die aanspraak op kinderbijslag kunnen maken, in zijn dienst werkzaam zijn. De kring van verzekerde personen komt in het algemeen overeen met dien van de Ziektewet. Een belangrijk verschil is evenwel, dat de Ziektewet een maximumloongrens kent van 3000 Gulden. In navolging van de Ongevallenwet wenscht de Minister t.a.v. de kindertoelagen geen grens van maximum inkomen te trekken. Bijslag kan worden toegekend vanaf het derde kind beneden den leeftijd van 15 jaar. Teneinde de administratie der verzekering zoo eenvoudig mogelijk te houden, heeft men afgezien van het toekennen van een bijslag in den vorm van een vast pCt. op het loon, maar heeft men de loonen in vier klassen verdeeld. De eerste loongroep gaat tot een inkomen van 100 Gulden per maand; de tweede van boven 100 Gulden tot 150 Gulden; de derde groep van boven de 150 Gulden tot 200 Gulden; de vierde groep omvat alle inkomens boven 200 Gulden. Er wordt nu een toeslag uitbetaald per arbeidsdag, die stijgt met het inkomen der genoemde loonklassen. De premien moeten voldoende zijn tot uitbetaling der kindertoelagen en tot vergoeding der gemaakte administratiekosten. *Ze worden gedragen door de werkgevers, die ze niet mogen afwentelen op het loon.*

Voor de uitvoering van de wet komen drieërlei organen in aanmerking. Voor zoover het bedrijfsleven beschikt over het instituut der bedrijfsraden, kunnen deze, met machtiging van de Kroon, een kinderbijslagfonds oprichten. De tweede categorie zijn de krachtens de Ziektewet erkende bedrijfsverenigingen. Voor de werkgevers, die niet onder het bereik van de twee eerstgenoemde organisaties vallen, overweegt de Minister ten slotte de oprichting van een Rijkskinderbijslagfonds, dat zal worden beheerd door het bestuur der Rijksverzekeringsbank. Heeft een fonds aan premies meer geïnd dan het heeft betaald aan toelagen, dan gaat het eventueel batig saldo in een Kinderbijslagvereffeningsfonds. Uit dit fonds worden tevens de tekorten aangevuld der Kinderbijslagfondsen, die aan toelagen meer hebben betaald, dan aan premies ontvangen. De reden van deze techniek ligt voor de hand; de werkgever kan er nu geen financieel voordeel bij hebben gehuwend te ontslaan.

Dit is de voornaamste inhoud van het wetsontwerp. Veel, wat de techniek der uitvoering betreft, is ontleend aan de Belgische wetten van 1930 en 1937. En, wanneer wij ons niet vergissen, is de Minister in zijn theoretische fundeering sterk geïnspireerd door de, het vorige jaar verschenen dissertatie van Dr. W. J. J. Dysselbloem: De gezinstoeslag en zijn toepassing in Nederland.

Het vraagstuk van het gezinsloon. De stelling: „loon naar behoefte.”

Speciaal de Katholieke sociologen en economen loopen sinds tientallen jaren storm tegen de wijze, waarop het loon in het bedrijfsleven gevormd wordt. Dit loon wordt meerendeels nog uitbetaald als een prestatieloon, als een loon, gebaseerd op de kwantitatieve en kwalitatieve arbeidsprestatie. Nu zou de sociale rechtvaardigheid, en tevens het algemeen belang, eischen, dat dit loon is gebaseerd op de behoeften van den arbeider. Het loon wordt alleen zoo een rechtvaardig loon. Het is de reeds eeuwen geleden door Thomas van Aquino uitgesproken gedachte van de rechtvaardige prijs, die wij hier terugvinden. Gelijke uitlatingen vinden wij in de overbekende encyclieken „Rerum Novarum” en „Quadragesimo Anno”.

Laat ons deze materie eens kritisch analyseeren. De

economie kan slechts normen, richtlijnen voor de practijk, geven, indien zij beschikt over *objectieve* criteria en *meetbare* kwantiteiten. Hoe wil men dan in dit verband begrippen als „rechtvaardig loon”, „onderhoudsloon”, „ethisch minimumloon”, enz. hanteeren? De aanhangers van het principe, dat het loon moet zijn: een onderhoudsloon, hebben in deze hun geweten voelen knagen. Zij hebben getracht een scherpere omlijning van deze begrippen te geven. Men moet — zoo zeggen zij — het begrip: „loon naar behoefte”, niet individueel, maar collectief zien. Op de menschheid rust de collectieve taak tot instandhouding van het geslacht. Verder moet het maatschappelijk leven gebaseerd zijn op het bereikte beschavingspeil van bepaalde maatschappelijke groepeerings; dus op den gevestigden levensstandaard. Is aan deze eischen voldaan, dan zou men kunnen spreken van een „rechtvaardig” loon.

Onze critiek kan kort zijn. Noemt men een loon-niveau rechtvaardig en redelijk, zoo het een volk in staat stelt, te voldoen aan zijn collectieven plicht tot voortplanting, dan is het Nederlandsche loonniveau rechtvaardig genoeg. Immers, de bevolkingsvermeerdering hier te lande wijst er op, dat het Nederlandsche volk zich nijver van deze collectieve taak kwijt en gekweten heeft. Nog iets: de huwelijksstatistiek toont onweerlegbaar aan, dat de kinderzegen omgekeerd evenredig is met de grootte van het inkomen²⁾. Wenscht men een maximalen kinderzegen, dan zou men, met het oog op dit feit, een *verlaging* van den levensstandaard kunnen bepleiten.

Laat ons het tweede „objectieve” criterium voor het begrip „rechtvaardig” loon onder de loupe nemen. Is een loon rechtvaardig, zoo het is gebaseerd op den gevestigden levensstandaard? Maar *welke* levensstandaard? Die vóór het uitbreken van de wereldcrisis? Die van het diepste punt van de wereldcrisis? Buitendien, wat noemt men een „gevestigden” levensstandaard? Tien jaar geleden was een radio nog een luxe; momenteel heeft elke arbeider met een goed loon er een. Juist al, omdat de levensstandaard, mede door de onberekende ontwikkeling der techniek, zoo buitengewoon labiel en dynamisch is, kan men er als vaste norm niets mee beginnen. Tenslotte willen wij de voorstanders van het principe „loon naar behoefte” nog het volgende raadsel opgeven: hoe kan men, in hun gedachtengang, het ontslag van een arbeider bij bedrijfsslapte rechtvaardigen? Vanuit het standpunt: loon naar prestatie, is dit eenvoudig genoeg.

Neen, de stroomen inkt, die het vraagstuk van het loon naar behoefte heeft doen vloeien, zijn er niet in geslaagd, de mist van vaagheid en tegenstrijdigheid te doen optrekken, die over deze materie hangt.

Bovenstaande beschouwingen betreffen een principiele stellingneming t.a.v. het vraagstuk van het „loon naar behoefte” in zijn algemeene gedaante. Het principe van het gezinsloon en van de kindertoelagen is hiervan een practische uitwerking. De gezinsvermeerdering, met de daaraan verbonden economische nadeelen, moet aanleiding zijn tot een vermeerdering van het onderhoudsloon. En dit is ook de grondslag van ons wetsontwerp: vanaf een bepaald punt in de gezinsgrootte wordt, *elke* gezinsvermeerdering opgevangen door een *nieuwe* vermeerdering van het onderhoudsloon. De Minister wil niets weten van een *gemiddelde* gezinsgrootte als basis voor het onderhoudsloon, de voetsporen van Dr. Dyssebloem wederom drukkend.

Laten wij eens een vraag stellen. Is het waar, dat het groote gezin economisch steeds in een ongunstiger positie verkeert dan het kleine of kinderlooze gezin? En dat gezinsvermeerdering steeds beteekent: evenredige vergroting van dit nadeel? Dit axioma heeft men steeds klakkeloos aanvaard. En toch...

²⁾ Vgl. Statistiek der huwelijksvruchtbaarheid in Nederland; C.B.S. 1934.

is niets minder waar. Zeker, er zijn kosten, die bij vergroting van het gezin stijgen. Maar er zijn ook vele, die binnen ruime grenzen gelijk blijven; bijv. de kosten van verlichting, verwarming, huur, enz. Wij constateeren een merkwaardig verschijnsel. Zooals de z.g. constante kosten bij de productiehuishouding leiden tot de „economie van het groote bedrijf”, zoo leiden deze zelfde constante kosten tot de economie van de groote consumptiehuishouding. Men kan de parallel nog verder doortrekken. De groote consumptiehuishouding heeft op de markt een gunstiger positie dan het kleine gezin. Zij krijgt de goederen goedkoper, en geniet een betere service. De kinderlooze huisvrouw is niet zoo welkom bij den winkelier. Het groote gezin kan de conserven in grootere eenheden, dus relatief goedkoper, inslaan. Men denke verder bijv. aan de familie-abonnementen. Onze conclusie moet dan ook luiden, dat de economische positie van het groote gezin volstrekt niet altijd nadeelig is ten opzichte van het kleine. Maar hiermee vervalt een der hoofdargumenten voor gezinstoeslag. En zeker is het, in het licht van onze analyse, principieel *fout*, den kindertoelagen evenredig te stellen met het *aantal* kinderen. Het eerste kind is het duurste. Een kindertoelagen behoort dus o.i. te beginnen met het eerste kind en af te nemen voor de volgende nieuwe gezinsleden.

Laten wij evenwel eens aannemen, dat het stelsel van het gezinsloon universeel wordt ingevoerd in een bedrijfstak, waar het nog niet bestond. Naast een differentiatie in de loonen, die gebaseerd is op een kwantitatief en kwalitatief verschil in de arbeidsprestatie, voert men een differentiatie in, die is gebaseerd op den burgerlijken staat van den arbeider. Het gevolg is dan, dat het bedrijf, dat werkt met overwegend vrijgezellen, een veel lageren kostprijs heeft dan het bedrijf, dat overwegend werkt met vruchtbaare huisvaders. Hieruit moet een tendens ontstaan, de gehuwde arbeiders te vervangen door ongehuwden. Hier speelt de bedrijfsgrootte evenwel een belangrijke rol. Het genoemde gevaar, dat terwille van kostprijsverschillen de gehuwden ontslagen worden, is het grootst in die bedrijfstakken, waarin het kleinbedrijf overheerscht. Hier is het zeer goed mogelijk, dat het eene bedrijf uitsluitend vrijgezellen in dienst heeft, en het andere uitsluitend gehuwden. Maar het is uitgesloten, dat het eene industrieele grootbedrijf tienduizend vrijgezellen in dienst heeft, en het andere tienduizend huisvaders, zonder één vrijgezel. Dit spreekt vanzelf. De rol, die het toeval in een massa speelt, wordt kleiner, naar mate de massa groter wordt. Dit is niets anders, dan een toepassing van de wet der groote getallen. Wij hebben bij de geschiedenis van het instituut gezien, dat het gezinsloon het eerst is ingevoerd door eenige zeer groote werkgevers, o.a. het Rijk. Dit was geen toeval; de theoretische analyse geeft de oplossing.

Nu is er inderdaad een mogelijkheid, aan de genoemde moeilijkheid bij invoeren van gezinsloon: het verschil in kosten voor den werkgever, te ontkomen. Men kan de loonsverschillen hoofdelijk over de werkgevers omslaan door het vormen van z.g. compensatiekassen, die hier reeds in vele bedrijfstakken bestaan. Maar dit veronderstelt natuurlijk, dat de organisatie der werkgevers in den bedrijfstak op een hoog peil staat. Waar dit nog niet het geval is, blijft het gevaar van ontslag voor de gehuwden dreigen.

Critische kantteekeningen op het wetsontwerp.

Onze principiele stellingneming tegenover het gezinsloon leidt op zichzelf reeds tot een afwijzing van het wetsontwerp. Toch willen wij nog eenige detailpunten aan een beschouwing onderwerpen.

Om te beginnen bevat het wetsontwerp een zeer merkwaardige tegenstrijdigheid. De Minister wenscht aan den eenen kant slechts een rechtvaardiger verdee-

ling van het verloonde bedrag; aan den anderen kant mogen de te betalen premies rechtstreeks noch zijdelings op den arbeider worden afgewenteld. Nu is kennelijk slechts óf het een, óf het ander mogelijk. Wenscht de Minister slechts een rechtvaardiger verdeling van het totale loonbedrag, dan wordt het meerdere, dat de huisvaders krijgen, gedragen door de vrijgezellen en de kinderlooze arbeiders. Dan worden de kindertoelagen wél afgewenteld. Worden zij evenwel *niet* afgewenteld, dan krijgen de arbeiders automatisch een groter deel van het volksinkomen, en is het totale loonbedrag *niet* gelijk gebleven. *Waarom* wenscht de Minister de afwenteling van de premies zoo uitdrukkelijk te verbieden? Een argument wordt eigenlijk in het wetsontwerp niet naar voren gebracht. Maar tevens verklaart de Minister de aanneming van het wetsontwerp een Gemeenschapsbelang. *Waarom* draagt die Gemeenschap dan niets bij in de kosten? Dezelfde tegenwerping hebben wij gehoord van den kant van de Nederlandsche Vereeniging van Werkgevers. O.i. terecht.

Ligt het in de macht van den Minister, de afwenteling van de premien te verbieden? Zijn macht strekt zich uit tot de gesloten, maar niet tot de te sluiten arbeidscontracten. De Minister schat de kosten van de verzekering op gemiddeld 1 pCt. van het totale loonbedrag. Een verklaring van dit cijfer wordt niet gegeven. Maar laten wij eens aannemen, dat het juist is. Nu kunnen geen duizend ministers de werkgevers verbieden, bij de onderhandelingen over de vernieuwing van de contracten een procent loonsverlaging voor te stellen. En men kan er op rekenen, dat dit gebeuren zál. De invoering van het wetsontwerp zal dan ook op een groot gebied van het bedrijfsleven — naar onze schatting valt nog 94 pCt. buiten een wettelijke regeling! — arbeidsconflicten ontketenen, waaraan wij geen behoefte hebben.

Wat de grootte van de gezinstoelagen betreft, deze zijn vanzelfsprekend een slag in de lucht. Het kan niet anders. Mogen wij Dr. Dysselbloem aanhalen? Deze schrijft op blz. 97 van zijn proefschrift: „De omvang der gezinstoelagen a priori zoo juist mogelijk bepalen is echter niet mogelijk”. Het wetsontwerp is hiervan het sprekende voorbeeld. In het licht van onze beschouwingen bezien kleven er nog de volgende fouten aan:

Ten eerste, dat het geen maximale inkomensgrens kent, terwijl de economie van het groote gezin het sterkst gaat spreken bij de grootere inkomens.

Ten tweede, dat de kindertoeslag stijgt met de grootte van het inkomen, en tevens recht evenredig toeneemt met het aantal kinderen.

Het noemen van een vast bedrag in het wetsontwerp is ook onjuist, aangezien het prijsniveau voortdurend schommelt. Men had *dit* bezwaar ten minste kunnen opvangen door een indexcijferclausule. Uit het gezichtpunt van de economie der consumptie zou tenminste nog eenigszins rationeel zijn een kindertoeslag, die geldt tot een bepaald inkomen, en kleiner wordt voor elk volgend kind.

Concludeerend, achten wij de kinderbijslagen van het wetsontwerp, wat grootte betreft, een slag in de lucht en foutief, uitgewerkt; economisch: veel minder noodzakelijk dan over het algemeen wordt aangenomen. Wenscht men evenwel met alle geweld kindertoelagen wettelijk in te voeren, laat men het kinderfonds dan bijv. vullen uit een vrijgezellenbelasting, zooals die in sommige landen bestaat. Men verhoogt dan de productiekosten niet, en roept niet het gevaar op van arbeidsconflicten. Want deze twee zaken hebben wij, juist in deze tijden, niet noodig.

Dit is voor ons evenwel niet het voornaamste. Het voornaamste is voor ons de principieele onhanteerbaarheid van het begrip „onderhoudsloon” voor de economie; gepaard met de principieel foutieve analyse van de feiten der economie van de consumptie, waaraan de aanhangers van het gezinsloon zich schuldig maken.

A. E. PEEREMA.

HET RENTABILITEITSBEGINSEL.

Er zijn slechts weinig belangrijke vraagstukken van de economische politiek, waarbij niet het begrip „rentabiliteit” gebruikt wordt. Bij een openbare-werken-politiek gaat steeds de discussie over de vraag, wanneer een bepaald werk „rendabel” genoemd mag worden. Bij beschermende rechten moet men nagaan, aan welke rentabiliteitseischen de betrokken industrieën eigenlijk moeten voldoen. Ook mag men verwachten, dat het bestaande begrip van rentabiliteit een belangrijke beperking geeft van de middelen, die ons ten dienste staan voor de werkloosheidsbestrijding; zoo kon b.v. Mr. van Leeuwen op de laatste vergadering van de Vereeniging voor Staathuishoudkunde en Statistiek de meening uitspreken, dat in Duitschland de voorloopig geslaagde werkloosheidsbestrijding mogelijk was geworden „door het breken met elk begrip van rentabiliteit”.

Dit alles is een reden om de mogelijke opvattingen over rentabiliteit te vergelijken, en te onderzoeken of een goed opgevat rentabiliteitsprincipe de overheid nog voldoende ruimte laat voor een economische politiek, die veel huidige moeilijkheden overwint.

Het begrip „rentabiliteit” wordt in veel verschillende beteekenissen gebruikt, en men kan daarom slechts dan met vrucht over het „rentabiliteitsprincipe” spreken als men meer nauwkeurig omschrijft, wat men er mee wil aangeven. Het blijkt, dat verschillende formuleeringen mogelijk zijn.

Het kosten-principe.

Allereerst zullen wij de meest gangbare formulering aangeven, die het „kosten-principe” genoemd kan worden. Dit houdt in: *De verwachte opbrengst van elke productie moet voldoende zijn om de kosten van die productie te dekken.*

Deze formulering klinkt zeer concreet. Toch blijkt de inhoud, dien zij krijgt, sterk te wijzigen met de manier, waarop het principe wordt gebruikt.

Men kan het nl. beschouwen als een regel voor het doen en laten van den ondernemer; en in deze betekenis spreekt het principe een zekere economische wetmatigheid uit; geen ondernemer kan op den langen duur zich stelselmatig aan dezen regel onttrekken.

Een geheel andere betekenis krijgt het principe echter als men, zooals velen doen en nog meer gedaan hebben, het als grondslag wil gebruiken voor een economische politiek. Daarmee legt men dus de overheid de taak op, voor de zuivere doorwerking van dit principe in het economische leven te zorgen, of in elk geval zich van alles te onthouden, wat de doorwerking van het principe kan belemmeren.

Deze laatste opvatting zou, meer correct, weergegeven kunnen worden in de woorden: „Alleen die productie *mag* plaats hebben, waarvan de verwachte opbrengst voldoende is om de kosten te dekken.”

Het ontstaan van deze opvatting, ook in wetenschappelijke kringen, is vermoedelijk een gevolg van de omstandigheid, dat het kosten-principe, als richtsnoer voor de ondernemersactiviteit „in bepaalde omstandigheden” tot een zoo groot mogelijke maatschappelijke welvaart kan leiden. Als dus deze „bepaalde omstandigheden” werkelijk aanwezig zijn, is het voldoende om het kosten-principe te laten doorwerken; de ideale economische toestand ontstaat dan vanzelf. Of deze „bepaalde omstandigheden” steeds aanwezig zijn, is echter een andere vraag, die meestal onvoldoende bekeken is, en zelfs is deze beperking dikwijls geheel over 't hoofd gezien. En toch behoort bij de „bepaalde omstandigheden”, waaronder het kosten-principe zoo heilzaam zou kunnen werken, niets meer of minder dan het totaal afwezig zijn van werkloos kapitaal of arbeidskracht!

Op welke wijze de opvatting ontstaan is, dat het kosten-principe een richtlijn moet zijn voor de economische politiek, is echter van minder belang. Hoofdzak is, dat deze opvatting bestaat, en wij moeten dus

nagaan, of het kosten-principe een richtlijn is en of het in goede richting leidt.

Dat het aanvaarden van dit principe door den staat tot consequenties leidt voor de economische politiek, ligt voor de hand, want deze politiek beïnvloedt zowel opbrengst als kosten. Bovendien geeft dit principe een maatstaf overal waar de staat zelf als ondernemer optreedt.

Als voorbeelden kan men aanvoeren: de overheid kan de verkeersmiddelen gratis of tegen geringe vergoeding laten gebruiken, of wel de kosten daarvan, nauwkeurig berekend, op de gebruikers afwentelen. Evenzoo kunnen de sociale voorzieningen, door belastingen, uit het nationaal inkomen worden bestreden, of wel door premies op de afzonderlijke ondernemingen drukken. De kosten van het volksonderwijs worden thans uit belastingen betaald, maar het zou denkbaar zijn, dat men elke onderneming zou laten bijdragen naar het belang, dat zij bij een goede opleiding van haar personeel heeft.

Bij al deze mogelijkheden wordt dus de vraag gesteld: Moet de overheid alle productiekosten op de onderneming afwentelen, of kan een grooter of kleiner deel daarvan uit inkomstenbelastingen en dergelijke worden bestreden?

Een consequente toepassing van het kosten-principe zou in bijna alle gevallen leiden tot een afwenteling op de ondernemingen, omdat een zeer groot deel daarvan als productiekosten is te beschouwen.

Inderdaad is er een tendens van onze economische politiek in deze richting. De sociale voorzieningen voor ouderdom, ziekte en ongeval der arbeiders worden alle rechtstreeks door de ondernemingen gedragen. De kinderbijslagen zullen ten laste van de ondernemingen komen. Zelfs zal de werkloosheidsvoorziening als een noodzakelijk kostenelement worden beschouwd en eveneens gedeeltelijk op de ondernemingen drukken.

Het is ongetwijfeld mogelijk op dezen weg nog verder te gaan. Men kan — het is reeds gezegd — de kosten van het onderwijs geheel of gedeeltelijk op de ondernemingen laten drukken. Men zou zelfs het belang kunnen berekenen, dat elke onderneming heeft bij de defensie en ook deze kosten aan de ondernemingen opleggen — en men zou zoo nog verder kunnen gaan.

Bij een dergelijke opsomming blijkt al spoedig, dat men, zonder inconsequent te worden, tenslotte in het belachelijke terecht komt. De verdeling van defensiekosten over de bedrijven is eigenlijk al over de grens van het belachelijke heen.

Het is daarom noodig, ergens een grens te trekken; er moet ergens een einde zijn aan het afwentelen van de staatskosten op de onderneming. Maar waar moet dit einde zijn? Het kosten-principe brengt ons geen stap verder bij de oplossing van deze concrete vraag. Bijv. kan niemand met zekerheid zeggen, dat wel de werkloosheidsvoorziening, maar niet het onderwijs, bij de productiekosten behoort.

Dit is echter niet het eenige, en zelfs niet het grootste bezwaar tegen het kosten-principe. Een grooter bezwaar is, dat dit principe bijna elke activiteit van den staat op economisch gebied verlamt. Bij een consequente toepassing daarvan zou men niet door subsidies of andere steunmaatregelen de werkloosheid mogen bestrijden, of bepaalde bedrijfstakken mogen redden. Evenmin zijn groote openbare werken met dit principe in overeenstemming. Een principe echter, dat tot zulke vreemde consequenties voert, kan men met niet genoeg wantrouwen beschouwen. Overal, waar men een of anderen maatregel verdedigt of aanvalt met een beroep op dit principe, loopt men gevaar, groote fouten te maken. Actueele geschilpunten, waarbij een dergelijk argument in discussie gebracht wordt, zijn er verschillende; zij zijn echter zoo bekend, dat zij hier niet vermeld behoeven te worden.

Als samenvatting van het bovenstaande kan men

zeggen: *Het kosten-principe is een regel, waaraan elke ondernemer zich moet onderwerpen. Als richtsnoer voor de economische politiek is het echter vaag en onbruikbaar.*

Het keuze-principe.

Deze eerste poging om uit het bestaande rentabiliteitsbegrip eenige richtlijn voor de economische politiek af te leiden, gaf dus niet veel resultaat. Is er nog een andere mogelijkheid?

Het blijkt dat het kosten-principe, op de onderneming toegepast, slechts een zeer gebrekkige beschrijving is voor de activiteit van den ondernemer. In de klassieke economie werd de ondernemer beschreven als iemand, die uit een aantal productie-mogelijkheden een keus kon doen. Bij deze keuze gaf hij dan aan het meer winstgevende, of het meer rendabele, de voorkeur boven het minder rendabele.

Dit principe, dat aan onze productie, ook thans nog, eenigermate ten grondslag ligt, zullen wij het „keuze-principe” noemen. Het kan geformuleerd worden in den zin, dat de meer rendabele productiemogelijkheid voorgaat boven de minder rendabele.

Zoo zal dus, als men de rentabiliteit meet aan de rente van het belegde kapitaal, een belegging, die 4 pCt. rente geeft, voorgaan boven een, die 3 pCt. rente geeft (bij gelijk risico) en zal een ondernemer als hij gedwongen is verlies te nemen, steeds de voorkeur geven aan de mogelijkheid om slechts 5 pCt. te verliezen, boven die, waarbij hij 10 pCt. verliest.

Dit „keuze-principe” is het ordenend principe, dat in onze productie (nog) werkt. Ordenend, omdat het bepaalt de volgorde, waarin verschillende productie-mogelijkheden voor uitvoering in aanmerking komen. Het is bijna vanzelfsprekend, dat een ondernemer, die volgens dit principe handelt, niet alleen zichzelf, maar ook de geheele maatschappij bevoordeelt. Deze oude „liberale” stelling is in hoofdzaak ook thans nog juist.

In welke verhouding staan nu beide principes? Terwijl door het keuze-principe de volgorde bepaald wordt, waarin verschillende productiemogelijkheden benut worden, bestaat bovendien de noodzaak uit te maken, waar de grens van de productie moet liggen. Hier is het kosten-principe van belang.

Om dezen, overigens eenvoudigen, samenhang aan te geven, kan van een voorbeeld worden uitgegaan. Men denke aan een onderneming, die zijn product op verschillende markten tegen verschillende prijzen kan afzetten. Het keuze-principe bepaalt dan al direct, in welke volgorde deze markten gerangschikt zullen worden. De totale productie van de onderneming kan echter op twee manieren bepaald worden. De onderneming kan zooveel markten voorzien, dat ze op volle capaciteit werkt; men kan dan zeggen, dat ze haar „natuurlijke” productiegrens heeft bereikt. Het is echter ook mogelijk, dat, voordat deze grens bereikt wordt, de prijs, die voor het product gemaakt kan worden, zoo laag is, dat daarmee de kosten van meerdere productie niet worden goedge maakt. In dit geval wordt de productie bepaald door het „kosten-principe”.

In het algemeen kan men zeggen, dat steeds, wanneer de natuurlijke productiegrens van een bedrijf niet bereikt wordt, of ook als deze grens zeer vaag is, de productie begrensd wordt volgens het kosten-principe. Deze grens wordt zoo gelegd, dat door meerdere productie de winst (of beter de winstverwachting) niet meer toeneemt.

Eerst door de combinatie naar keuze-principe en kosten-principe krijgt men een eenigszins volledige beschrijving van de ondernemersactiviteit.

Het is nu van belang om te zien, hoe deze beide principes, die in de afzonderlijke ondernemingen werken, de totale productie beïnvloeden. Dit zal in een volgend artikel nagegaan worden; daarbij zal tevens de vraag ter sprake komen, hoe de ongewenschte consequenties daarvan gecorrigeerd kunnen worden.

Dr. A. BIJL.

DE STADSVERBETERINGEN IN ROTTERDAM.

De aanzienlijke werken, die in het hart van de stad Rotterdam in uitvoering zijn: verbetering van Hofplein en Hogendorpsplein en de bouw van de nieuwe beurs, waardoor de boulevard, die de naam van Cool-singel heeft geërfd, zijn voltooiing met rasse schreden nadert, trekken sterk de publieke aandacht. Voegt men hieraan toe de bouw van de geweldige Maastunnel met de aanleg van de 10 km lange tunneltravers door de stad met vrije kruisingen van orthogonale verkeersstraten en moderne verkeerspleinen volgens klaverblad-systeem, en let men voorts op de verschillende grote plannen, waarmee een feitelijk begin van uitvoering is gemaakt, dan behoeft deze publieke belangstelling geen verwondering te wekken.

Dit stedenbouwkundig dynamisme — om een modern woord te gebruiken — valt te meer op, nu deze plaats grijpt na een periode van betrekkelijke lamheid op dit gebied, die zich slecht verdroeg met de ondernemende geest, die het leven van de specifieke bedrijfstad karakteriseert. Thans schijnt Rotterdam revanche te nemen op de contramaine door juist thans de voor het publiek meest opvallende werken in de eerste plaats ter hand te nemen.

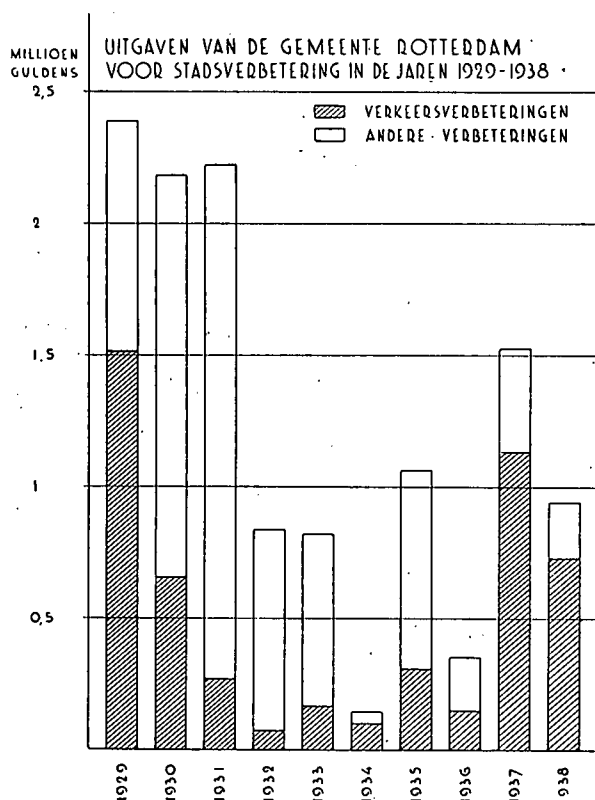
Deze laatste opmerking zou de mening kunnen doen postvatten, dat de volgorde, waarin werken tot stadsverbetering worden uitgevoerd, geheel beheerst wordt door de impuls van leidende personen en colleges. Zulk een mening zou evenwel onjuist zijn. Een programma van stadsverbetering gelijkt op een schaakspel waarbij de uitvoering van een bepaalde voorgenomen zet een reeks voorafgaande zetten tot conditie heeft. Het Hofpleinvraagstuk bijv., gedurende vele jaren een Rotterdamse cause célèbre, waaraan de beste ontwerpers hun krachten hadden besteed, kon eerst thans tot oplossing komen, nadat ingrijpende wijzigingen in de Rotterdamse binnenscheepvaartwegen waren tot stand gebracht. Men leze hierover na de artikelen over „De oplossing van het Hofpleinvraagstuk” en de „Rotterdamsche binnenvaartwegen” in de nummers van October 1938 en Januari 1939 van het tijdschrift „de Maastunnel”, daar het bestek van dit artikel niet toelaat hierover een uiteenzetting te geven, en evenmin trouwens over andere stedenbouwkundige en technische factoren. In het voornoemde tijdschrift, dat behalve aan de Maastunnel ook aan andere aan de Gemeentelijke Technische Dienst toevertrouwde belangen is gewijd, wordt daarover regelmatig het nodige gepubliceerd.

Een beeld van de activiteit van de gemeente Rotterdam inzake stadsverbetering gedurende de laatste tien jaren wordt gegeven door de bij dit artikel afgedrukte grafiek.

In deze grafiek zijn uitsluitend opgenomen de kosten van stadsverbetering. Derhalve niet die van stadsuitbreiding en evenmin van de werken, die uitsluitend ten behoeve van de havens zijn uitgevoerd. Onderhoud en verbetering van bestrating vallen er ook buiten. Dit laatste geldt eveneens voor de Maastunnel, daar deze voor een groot deel interlocale verkeersbehoeften moet dienen.

Het aandeel van de werken tot stadsverbetering, welke in het bijzonder ten behoeve van het verkeer zijn uitgevoerd, zijn op de grafiek met een arcering aangegeven. Er blijkt uit, dat een belangrijk gedeelte van de uitgaven voor stadsverbetering in het belang van het landverkeer is bestemd geweest. Niet minder dan 5.1 miljoen zijn de laatste tien jaren daaraan besteed, ongerekend het tunnelproject c.a.

Deze gemeentelijke activiteit moge daarom nog bijzonder worden gememoreerd, daar de gemeente Rotterdam geen inkomsten trekt uit het Verkeersfonds ter bestrijding van zulke uitgaven, hoewel dit niet anders dan billijk zou zijn. Ik wil hier speciaal de aandacht op vestigen, daar de kosten, die het mo-

derne autoverkeer voor de grote gemeenten mee brengt, nog al eens sterk worden onderschat.

Wat het verloop van de Rotterdamse cijfers betreft, valt het op, dat in de jaren, voordat de crisis een ernstige weerslag gaf in de openbare financiën, er jaarlijks meer dan twee miljoen gulden aan stadsverbetering werd ten koste gelegd. Dan loopt het bedrag plotseling sterk terug. Werken, die onderhanden zijn, worden voltooid of voortgezet (bijv. Coolhaven en Parksluizen c.a., nieuwe Jan Kuitenbrug, doorbraak Meent, verbindingskanaal Schie—Rotte). In 1934 ligt alles practisch stil. Een kleine opleving in 1935 door hervatting van het werk aan het Schie—Rottekanaal en door de werken aan de Blaak en de Vischmarkt wordt gevolgd door een terugval bijna op het niveau van 1934.

Dank zij de medewerking van het Werkfonds, werd Rotterdam in de jaren 1937 en 1938 in de gelegenheid gesteld weer hogere bedragen voor stadsverbetering te investeren, maar het oude peil wordt bij lange niet bereikt. Het voornaamste werk in die jaren is de overbrugging van het emplacement IJsselmonde, waarvoor 1.5 miljoen is uitgegeven. Daarnaast staan evenwel de werkzaamheden aan de Maastunnel waarvoor in 1937 1.95 miljoen en in 1938 4.2 miljoen is besteed.

Het zou onjuist zijn de gemeentelijke activiteit uitsluitend te beoordelen naar de bedragen, die op de gemeentelijke rekeningen voor bepaalde jaren compareren. Het zijn niet altijd de kostbaarste werken, die de grootste kundigheid vereisen of die de grootste energie aan voorbereidende arbeid verbruiken. Onder bepaalde omstandigheden kunnen ook kleine projecten heel wat te overwinnen moeilijkheden meebrengen bij het ontwerpen van het plan, het voeren van onderhandelingen, het verkrijgen van credieten, het aankopen of onteigenen van gronden en opstallen, enz.

Dikwijls duurt het lange jaren voordat een plan wordt verwezenlijkt. Het aanvankelijke plan tot verbinding van de Delfshavensche Schie met de Parkhaven dateert nog uit 1881. Het werd pas in 1925 begonnen en in 1934 voltooid. Het aanvankelijk plan tot aanleg van het Schie—Rottekanaal, waardoor het plan tot verbetering van het Hofplein pas kon worden uitgevoerd, is uit het jaar 1917. Het besluit tot

onteigening van de gronden en opstallen tussen Vischmarkt en Van Hogendorpsplein viel in 1912.

Blijkt hiermee dus, dat de voorbereiding van een werk van stadsverbetering nog al eens van lange duur is geweest, ook de voltooiing van een eenmaal begonnen werk kan op zich laten wachten. Immers, een gewichtige factor is de bereidheid bij het particulier bedrijf de gemeente te volgen bij de verwezenlijking van plannen door aanleg van een passende bebouwing.

Een goede aansluiting tussen voltooiing van het gemeentelijk werk en de aanvang van de particuliere werken is voor het welslagen van stadsverbetering essentieel. Onvoltooid doorbraken, zoals de Meent een tijdlang is geweest, doordat op de vrijgekomen terreinen geen bebouwing tot stand kwam, is een ernstig euvel, dat aan het gemeentebestuur de lust tot verdere stadsverbetering dreigt te ontnemen.

Thans is het particuliere bedrijf in Rotterdam over het dode punt heen. De bebouwing aan de Meent is nu vrijwel voltooid, het nieuwe beursgebouw laat reeds zijn uiterlijke vorm onderkennen, de fundering van het torengedebouw op het Van Hogendorpsplein is gereed en de oostzijde van de Schiedamsche Singel krijgt binnenkort voor een deel althans een passende gedaante. Bovendien staan in deze omgeving nog verschillende bouwplannen op het programma om eerlang te worden verwezenlijkt.

Richten wij thans het oog op wat verder in de komende jaren te wachten staat, dan blijkt, dat over niet lange tijd de volgende aanzienlijke werken zullen tot stand komen.

In de eerste plaats moet de verplaatsing van de Diergaard worden genoemd, waardoor het oude Diergaardeterrein voor stadsverbetering vrij komt. De plannen daarvoor liggen thans vast. Hierin is voorzien, dat het station D.P. een ruim en passend stationsplein verkrijgt met goede nieuwe toegangswegen in oostelijke, zuidelijke en westelijke richting. Als het station D.P. daardoor niet meer in een soort „fuik” is gelegen, is de mogelijkheid geopend voor een modern Centraal Station in de plaats van het bestaande totaal verouderde stationsgebouw.

Doortrekking van de Diergaardelaan wordt nu mogelijk als logische consequentie van de verbetering van het Hofplein. In een verdere toekomst kan deze weg wellicht nog ver in westelijke richting worden gecontinueerd in aansluiting met Rijksweg 20 naar het Westland en Hoek van Holland.

Van het Hofplein zal naast deze westwaarts gerichte weg ook in noordwestelijke richting een hoofdweg uitstralen door demping van de Rotterdamsche Schie. Met dit laatste werk is ongeveer een bedrag van 900 duizend gulden gemeoid. Door het Werkkfonds zijn daarvoor reeds credieten toegezegd.

Ter gelegenheid van het gereedkomen van de Maas-tunnel en van het nieuwe beursgebouw is besloten in 1941 een tentoonstelling te organiseren in Dijkzigt, waardoor de stad tevens verrijkt zal worden met verschillende grote gebouwen, waaronder dat voor een economische hogeschool. Deze gebouwen zullen met de thans reeds in Dijkzigt aanwezige grote gebouwen het kader vormen, waarbinnen een fraaie ontwikkeling van het museumpark mogelijk is.

In het stadsdeel op de linker Maasoever, dat nog een grote uitbreiding na het gereedkomen van de tunnel zal ondergaan, staat op het programma voor stadsverbetering een oprit aan de Slaghekstraat, die op 600 duizend gulden is begroot. Als binnenkort de viaduct over het emplacement gereed zal zijn, zal daar het station Zuid tot ontwikkeling kunnen komen, dat, wegens de ligging van de hoofdsporen ten opzichte van de goederenspooren, ten oosten van het emplacement moest worden ontworpen.

Voor de verdere toekomst bestaan natuurlijk nog talrijke plannen — te veel om alles te memoreren. Vermelden zal ik daarom slechts enkele.

Een doorbraak is beoogd van de Gedempte Botersloot naar de Geldersche kade. Daartoe heeft de gemeente Rotterdam zich onlangs van de eigendom verzekerd van het gebouw bekend als „Plan C”, dat t.z.t. zal moeten worden gesloopt.

Een urgent vraagstuk, waarvoor evenwel thans nog geen plannen zijn bekend gemaakt, is de aanleg van parkeerpleinen in het bijzonder in de omgeving van de Coolsingel.

Een van verschillende zijden naar voren gebracht desideratum is de verbreding van de Binnenweg, die wel eens ter hand zal moeten worden genomen als deel van de verbinding van het stadscentrum met de tunnel.

Van andere wenselijke werken voor stadsverbetering dan die voor het verkeer mag in de eerste plaats de sanering van de binnenstad worden genoemd. Het is hoog tijd, dat de stegen en krotten binnen de stadsdriehoek worden opgeruimd. Hoe meer de verbetering van de Coolsingel en omgeving voortschrijdt, hoe schriller de tegenstelling met de genoemde krotbuurt spreekt, waarvan sommige gedeelten zich in uiterst bouwvallige toestand bevinden. Er wordt gestreefd naar werkverruiming door uitvoering van nuttige werken. Welnu, men vatte de sanering groot-scheeps op! Gehandhaafd kunnen de ellendige woningtoestanden in die oude wijken toch niet worden. Er is thans geen reden om ze langer te dulden nu zoveel handen om werk vragen.

De vrijgekomen gronden bij krotopruijing bestemmen men gedeeltelijk voor de lichte industrieën, waarbij in het bijzonder wordt gedacht aan de mogelijkheid van werkplaatsgebouwen voor de kleinindustrie.

De verleiding is groot om nog verdere toekomstdenkbeelden te ontvouwen. Ik zal mij evenwel tot het bovenstaande bepalen, dat, naar ik hoop, voldoende duidelijk maakt, dat wat thans in onze stad wordt veranderd slechts een begin is om Rotterdam te maken tot een gezonde, schone en voorname havenstad.

Mogen de eerste resultaten, die de thans in uitvoering zijnde werken op zullen leveren, er toe leiden op de thans ingeslagen weg van verbetering en verfraaiing voort te gaan.

IR. L. H. J. ANGENOT.

ROTTERDAM IN 1938.

Nu de statistische gegevens met betrekking tot handel, nijverheid en verkeer van Rotterdam over het gehele jaar 1938 voor ons liggen, zoals zij driemaandelijks worden verzameld door de Kamer van Koophandel en Fabrieken der stad, is er ruimschoots gelegenheid op te merken, welk een jaar vol spanningen en tegenstrijdigheden achter ons ligt. De uitlopers van de hausse 1937/38 hebben hun invloed doen gelden naast de geweldige doorvoeren van grondstoffen naar Duitsland, waartegenover de doorvoeren in zeevaartse richting ernstig zijn ingezonken.

Opvallend was in de eerste plaats de vermeerdering van de aanvoer van erts, het grootste Rotterdamse aanvoerartikel, welke te Rotterdam steeg van 9.300.000 ton in 1937 tot 11.000.000 ton in 1938. In het jaar 1929 bedroeg het overeenkomstige cijfer 10.400.000 ton. Het aantal der binnengekomen ladingen steeg dan ook ten opzichte van het vorige jaar van 1657 tot 2036.

Als wij de rij der grondstoffen verder langs gaan, dan blijkt, dat de inwaartse doorvoer van hout is gestegen van 412.000 ton tot 647.000 ton, een toeneming, welke voor het overgrote gedeelte uit mijnhout bestond. Het aantal der volle houtladingen steeg dan ook van 420 tot 547.

De doorvoer bij aanvoer van oliezaden heeft zich eveneens in de stijgende lijn bewogen (van 626.000 tot 742.000 ton), evenals van aardoliën (429.000 tot 526.000 ton). Voor de laatste categorie ontwikkelde zich evenwel ook de invoer krachtig. Het aantal der olieladingen nam toe van 398 tot 459.

Van alle goederen tezamen kon de doorvoer bij aanvoer stijgen met ongeveer 2.000.000 ton, terwijl de invoer praktisch gelijk bleef, de uitvoer met 500.000 ton daalde en de zeevaartse doorvoer zelfs met 1.500.000 ton. Het goederenvervoer over de havens van Rotterdam bleef dus, alles bij elkander genomen, praktisch gelijk (er was een stijging van minder dan ½ pro mille). Neemt men de Nieuwe Waterweg als één geheel, dan is de toestand iets gunstiger, omdat er dan een vooruitgang is met in het geheel 157.000 ton of bijna 4 pro mille. Intussen is ook deze stijging nog zo gering, dat gerust mag worden gesproken van de stilstand, die achteruitgang is.

Zeer zeker was er dan achteruitgang voor de uitvoer en de zeevaartse doorvoer. Voor de doorvoer is de oorzaak niet ver te zoeken: ten aanzien van steenkool nam hij af met 2.000.000 ton. In de rubriek „ander goed” stond daartegenover een toename met 500.000 ton, geheel te danken aan de groep „mineralen” (waaruit weder eens blijkt, dat de wel gemaakte fout om dit „ander goed” met „stukgoed” te identificeren, gemakkelijk tot verkeerde beoordeling vermag te leiden). De inzinking van de eigenlijke uitvoer met 500.000 ton strekt zich zowat over de gehele linie uit. In het bijzonder treft de vermindering van de uitvoer over de Rotterdamse haven van kolen, metalen en benzine.

De positie van kolen is ook daarom zo merkwaardig, omdat dit artikel in *beide* richtingen een inzinking vertoont. Het aantal volle kolenladingen daalde uitgaand van 2610 tot 2041, inkomend van 430 tot 305.

Zijn deze cijfers kenmerkend voor de scheepvaartbeweging in het jaar in zijn geheel, daarnaast is ook de ontwikkeling in het kader van het jaar opmerkenwaardig. In vergelijking met den gang van zaken in 1937 heeft het derde kwartaal van 1938 voor de scheepvaart zeer duidelijk een hoogtepunt medegebracht, een verschijnsel, dat ook is terug te vinden in de statistiek van het goederenvervoer. Terwijl het gehele goederenvervoer langs de Nieuwe Waterweg, wat de zeevaart betreft, in 1937 zowel als in 1938 ongeveer 46.700.000 ton bedroeg, kwam daarvan in beide jaren onderscheidenlijk 7.700.000 en 8.600.000 ton voor de enkele maanden Augustus en September. Terwijl de aanvoer van erts in de beide jaren voor de gehele Nieuwe Waterweg onderscheidenlijk 11.000.000 en 13.100.000 ton bedroeg, leverden dezelfde maanden van 1937 en 1938 onderscheidenlijk aanvoeren van 1.970.000 en 2.500.000 ton op. Ook de haven van Rotterdam heeft derhalve haar deel gehad van de koortsachtige stemming, welke Europa doortilde vóór de crisis in eind September.

Opmerkelijk is voorts, dat de toenemende scheepvaartbeweging gepaard is gegaan met een inkrimping van den gemiddelden inhoud der binnenkomende vaartuigen. Voor de gehele Nieuwe Waterweg is, in vergelijking met 1937, in 1938 het aantal binnengekomen schepen gestegen met 7 pCt., tegen hun inhoud slechts met 5 pCt. Voor het enkele derde kwartaal bedragen deze cijfers onderscheidenlijk 13 pCt. en 10 pCt. Hetzelfde verschijnsel valt op te merken met betrekking tot de diepgang der schepen. Ondanks de toeneming van de scheepvaart kwamen in 1938 niet minder dan 225 schepen met een diepgang van meer dan 64 dM. *minder* de Nieuwe Waterweg binnen dan in 1937. Het is daarmee in overeenstemming, dat, terwijl het aandeel van Rotterdam in het aantal der in ons land rechtstreeks uit zee binnengekomen schepen in 1938 het hoge cijfer van 53.41 pCt. behaalde (in 1937: 51.89 pCt.), het aandeel aan de inhoud der gehele Nederlandse zeescheepvaartbeweging van 1937 op 1938 daalde van 63.93 pCt. tot 63.84 pCt.

Dit alles wijst duidelijk op een stijgend aandeel van de korte vaart. In het goederenvervoer ligt de parallel met deze verschijnselen in een nieuwe toene-

ming van het vervoer tussen Duitse Noordzeehavens en Duitse Rijnhavens via Nederland, het z.g. „Duits-Duitse” of „hoefijzervervoer”, zowel met als zonder overlading, welke laatste categorie het leeuwendeel uitmaakt van het Rijnzeevervoer.

De Duits-Duitse doorvoer met overlading steeg — voor zover dit uit onze statistiek is te beoordelen — in binnenwaartse richting van 1937 op 1938 van ongeveer 1.200.000 ton tot ongeveer 1.700.000 ton. Vooral voor graan was de stijging zeer sterk: van 585.000 ton tot 937.000 ton. In buitenwaartse richting was de toeneming in absolute cijfers nog iets omvangrijker, te weten van ongeveer 2.220.000 ton tot ongeveer 2.850.000 ton. Het leeuwendeel kwam in 1938 voor de verzamelpost „mineralen en fabrikaten daarvan, niet afzonderlijk genoemd”, welke van bijna 250.000 ton tot bijna 800.000 ton steeg. Daarentegen was er voor kolen een daling met ongeveer 25 pCt.

Het Rijnzeevervoer¹⁾, de doorvoer zonder overlading, heeft in 1938 de record-omvang bereikt van 1.425.022 ton, waarvan 1.262.245 ton van en naar Duitse havens aan de Oost- of Noordzee. Rijnopwaarts vormden granen (uit de Oost-Elbische gebieden) ruim een vierde van dit vervoer, Rijnafwaarts bestond meer dan de helft uit metalen en andere mineralen, (kunst)steen en kunstmest. In het kader van het geheel vertoont, het vervoer Rijnafwaarts een lichte neiging tot inzinken, vooral veroorzaakt door minder vervoer van metalen.

Zo heeft dus het goederenvervoer langs de Nieuwe Waterweg in 1938 zowel door zijn samenstelling, door zijn verloop als door de daarin op te merken evolutie duidelijk de ontwikkeling van de toestand van Europa in dit gedenkwaardige jaar weer spiegeld. In Hamburg was de gang van zaken ongeveer dezelfde, meer aanvoer en minder afvoer, doch was de einduitkomst iets gunstiger. Tegenover de vrijwel volslagen stabiliteit van de totale goederenbeweging langs de Nieuwe Waterweg, was er in Hamburg een vooruitgang van pl.m. 2 pCt. De enige treffende afwijking, de grotere overlading van kolen, was mede volkomen natuurlijk, omdat over Hamburg geen Duitse kolen worden uitgevoerd, doch buitenlandse ingevoerd. De grotere binnenlandse activiteit in het Duitse bedrijfsleven, gepaard gaande met toenemende uitvoermoeilijkheden, moest in dit opzicht wel leiden tot een diametraal tegengestelde ontwikkeling in de havenbeweging van Hamburg en langs de Nieuwe Waterweg.

Met Antwerpen is het in 1938 een geheel ander geval geweest. De goederenbeweging over die haven is van 1937 op 1938 met 17 pCt. gedaald. Aan- en afvoer hebben dit lot met een frappante gelijkvormigheid gedeeld. Voor het inkomende vervoer drukt de daling relatief het sterkst op het transitovervoer, waarvan vooral de granen zijn getroffen. In het uitgaande vervoer is daarentegen de Belgische uitvoer ernstiger aangetast dan de doorvoer. In de internationale Rijnvaart langs Lobith valt uiteraard eveneens een zwakkere houding van Antwerpen op te merken. Intussen moet hieraan terstond worden toegevoegd, dat er reden is om te twijfelen, of deze gang van zaken voor de Belgische haven al te tragisch moet worden opgevat. Dat Rotterdam als overladinghaven voor graan Rijnopwaarts in 1938 een beter figuur heeft geslagen dan Antwerpen is te danken aan het Duits-Duitse graanvervoer, dat geheel buiten de graanmarkt in onze stad om gaat. In de tweede plaats was de ontwikkeling van het houtvervoer voor Rotterdam gunstiger, doch te dien aanzien nam Antwerpen reeds eerder een secundaire plaats in. De grote voorsprong van Rotterdam was tenslotte gelegen in de massale ertsvervoeren, waarvoor de Nieuwe Waterweg nu eenmaal van nature gunstiger

¹⁾ Volledigheidshalve zij opgemerkt, dat de cijfers van het Rijnzeevervoer betrekking hebben op alle Nederlandse zeegeaten tezamen.

ligt en beter is geoutilleerd dan Antwerpen. Ten aanzien van het vervoer Rijnafwaarts zijn beide havens achteruitgegaan. Bepaald opmerkelijk is in dit opzicht alleen, dat Rotterdam, in tegenstelling tot Antwerpen, zich ruimschoots heeft ontplooid ten aanzien van de rubriek „ander goed”. Helaas blijkt dit phenomeen niet veroorzaakt door een geweldige ontwikkeling van het Rijnstukgoedvervoer, doch door aanzwelling der statistiekpost: aarde, grind, zand.

Nu door de recente Belgisch-Frans-Nederlandse overeenkomst in zake Rijnvaartangelegenheden het gehele betrokken complex van vraagstukken in een nieuw stadium is getreden, heeft het weinig zin zich nu nog dieper in de analyse van de betekenis dezer divergerende ontwikkeling in 1938 van de Antwerpse en de Rotterdamse Rijnvaart te begeven. De vraag, welke onze Zuiderburen begrijpelijkerwijs zeer bezig houdt, of hun eigen sociale wetgeving de aantrekkelijkheid van Antwerpen als zeehaven in ernstig gevaar heeft gebracht, moge hun daarom mede zelf ter overweging worden gelaten.

Van geheel andere aard is een andere groep cijfers over Rotterdam, welke in 1938 de belangstelling hebben getrokken, nl. die met betrekking tot de ontwikkeling van de luchtvaart. In dit opzicht heeft het afgelopen jaar een buitengewoon krachtige ontwikkeling medegebracht, zowel in het binnenlandse als in het buitenlandse luchtverkeer. Het aantal in 1938 van en naar Rotterdam vervoerde luchtreizigers (overstap-passagiers niet inbegrepen) heeft 27.377 bedragen, tegen slechts 17.507 in 1937. Het aantal op Waalhaven overstappende reizigers steeg zelfs van 2.157 in 1937 tot 10.550 in 1938. Relatief het krachtigst was de ontwikkeling op de lijn naar Praag (en verdere bestemmingen). Het goederenvervoer door de lucht van en naar Rotterdam ontplooidte zich zelfs nog ruimer. Van 1937 op 1938 steeg het van 171.000 kg tot 288.100 kg. Deze uitkomsten bewijzen, welk een belangrijke steun de haven- en handelsstad Rotterdam voor het Nederlandse luchtvaartverkeer kan betekenen, wanneer op een gunstig gelegen vlieghaven behoorlijke verbindingen ter beschikking staan.

Tenslotte wil ik nog de aandacht vestigen op twee factoren, welke een merkwaardig licht werpen op de algemene gang van zaken. Terwijl in 1937 op de Rotterdamse spaarbanken ruim f 9.000.000 meer werd ingelegd dan terugbetaald, is dit overschot in 1938 beneden de f 4.000.000 gezonken. De beide ernstige internationale crises van 1938 hebben ongetwijfeld bijgedragen tot de toeneming der terugbetalingen, welke vooral in het eerste en derde kwartaal opmerkelijk waren. Daarnaast is vermoedelijk de vermindering van de algemene welvaart, welke zich in de loop des jaars heeft afgetekend, mede oorzaak van de verschrompeling der spaarzucht.

Deze achteruitgang van de bedrijvigheid — ongeacht de toeneming van de scheepvaart, welke overigens vooral door de massa-vervoeren werd veroorzaakt — blijkt uit het weder toenemen van de werkloosheid, welke eind 1938 er toe leidde, dat deze voor mannen zelfs steeg boven het peil van 1937:

Als werklozen ter Arbeidsbeurs ingeschreven mannen.

	1937	1938
31 Maart	47.338	43.733
30 Juni	43.493	40.996
30 September	44.962	42.482
31 December	45.769	45.897

Ook als men rekening er mede houdt, dat de werkloosheid in eind December nadelige invloed zal hebben ondervonden van de vorstperiode in die maand, wijzen deze cijfers op een ongunstige tendens, welke er aan herinnert, dat geen absolute correlatie bestaat tussen ingekomen scheepstonnage en welvaart van de Rotterdamse bevolking, een waarheid, waarvan de bevestiging eens te meer prikkelt tot waakzaamheid voor de algemene belangen van de grootste Nederlandse havenstad.

Mr. W. F. LICHTENAUER.

HET HUURVRAAGSTUK TEN PLATTELANDE.

Zoowel in ons land als in verschillende andere Europeesche landen doet zich, in het bijzonder op het platteland, de moeilijkheid voor, dat er voor een deel der bevolking geen overeenstemming bestaat tusschen het bedrag, waarvoor een aan de ter plaatse geldende eischen voldoende woning kan worden geleverd, en het bedrag, dat van het inkomen van een weinig-draagkrachtig gezin voor de woning kan worden afgezonderd.

Het is niet gemakkelijk, voor deze moeilijkheid een oplossing te vinden. In een vorig artikel maakten wij enkele opmerkingen omtrent de mogelijkheden, welke blijkens „Der künftige Wohnungs- und Siedlungsbau” van Dr. Walter Fey in Duitsland aanwezig worden geacht. Bijzonder moedgevend is deze studie niet.

Toch meenen wij, dat het onderwerp hiermede niet is uitgeput. Integendeel meenen wij, dat wij in ons land nog maar aan het begin staan. Alvorens hierop echter verder in te gaan, dient te worden nagegaan, hoe op het platteland een woning tot stand komt.

De vroegere woningvoorziening.

Het platteland stond voorheen in allerlei opzichten bij de rest van ons land achter. Tal van voorzieningen geschieden op zeer primitieve wijze en indien mogelijk zonder kosten.

Had vroeger een gezin op het platteland een woning nodig, dan was er geen denken aan, dat een nieuwe woning, voldoende aan wettelijke voorschriften, werd gebouwd en dat de bewoners daarvoor rente en aflossing betaalden. De geringe inkomsten van een arbeider ten plattelande waren daarvoor niet toereikend.

Een woning kwam in den regel op deze wijze tot stand, dat de gemeente of de polder een overgeschoten hoekje land of een breeden kant van een wegberm beschikbaar stelde. De benodigde materialen werden zooveel mogelijk zelf bijeenverzameld — afval van de steenfabrieken, rondhout voor de kap en riet voor de dakbedekking — de arbeid werd voor een deel zelf verricht en de rest werd uit enkele giften van meer welgestelde ingezetenen betaald. Veel giften waren echter niet nodig, want een dergelijke woning kostte niet veel.

Behoorde bij zulk een woning een stukje grond, dan werd aan den eigenaar enkele guldens per jaar pacht betaald. Zoo had men vroeger arbeiderswoningen met huren van f 20 of f 30 per jaar, ja zelfs van f 5 of f 2.50.

In dien tijd heerschte er op het platteland armoede. Het geldloon was zeer gering en het ontbrekende moest worden aangevuld door aardappelen en groenten uit eigen tuin, melk van een geit en als het kon in het najaar spek van een zelfgefokt varken.

De aldus gebouwde woningen waren van een type, dat wij niet uitvoerig zullen beschrijven. Een woonkamer met een paar bedsteden, een achterhuis en een onbeschoten zolder vormden de voornaamste bestanddeelen van het verblijf van den Nederlandschen landarbeider, die geleerd had, aan het leven geen hooge eischen te stellen.

De tegenwoordige woningvoorziening.

In dit alles is na 1902 door de Woningwet een groote verandering gebracht. Deze heeft aan de gemeenteraden de verplichting opgelegd, voorschriften vast te stellen, waaraan nieuw te bouwen woningen moeten voldoen. Deze voorschriften, die aanvankelijk vrij eenvoudig waren — al gingen zij reeds ver uit boven het ten plattelande gebruikelijke type van arbeiderswoning — zijn in den loop der jaren geleidelijk verzaamd. Het woningtype is gewijzigd en

langzamerhand zijn vrijwel in het geheele land de bedsteden verboden.

Zoo ontstond ten plattelande een woningtype, dat weliswaar in verschillende opzichten eenvoudiger is dan het stedelijke type, maar toch aan bepaalde normen van inrichting en afwerking voldoet. Ook de plattelandswoning is een kwaliteitsproduct geworden, dat niet meer door den bewoner zelf kan worden samengesteld, doch de medewerking van geschoolde vaklieden vraagt.

Bij alle streven naar eenvoud en soberheid is de plattelands-arbeiderswoning een volwaardig product der bouwnijverheid, waarmede wij voor den dag kunnen komen. De groote moeilijkheid is echter, dat hiervoor ook een volwaardige prijs moet worden betaald.

Een woning op het platteland wordt samengesteld uit dezelfde materialen als een woning in de stad. De prijs daarvan is ongeveer gelijk. De loonen der bouwvakarbeiders zijn op het platteland lager, doch de loonfactor is in de bouwkosten niet de voorname.

Stelt men de kosten van de benodigde bouwmaterialen voor een eenvoudige arbeiderswoning op het platteland op circa f 1300, dan komen de loonen op f 400 à f 500 en dus de bouwkosten met inbegrip van bijkomende kosten op f 1800 à f 1900.

Dit bedrag is voor plattelandsverhoudingen hoog, doch daaraan is niets te veranderen. Verlaging is op geen enkele wijze mogelijk. De woning is het product van een goed-georganiseerd bedrijf en men heeft dus den geldenden prijs te betalen. De arbeider op het platteland is daarvan de dupe.

Vergelijkt men het kostenpeil met dat van het begin van deze eeuw, dan blijkt dat de kosten van een woning, die tijdens den wereldoorlog aanmerkelijk waren opgelopen, in het bijzonder na 1931 sterk zijn gedaald, zoodat zij omstreeks 1935 weer op het peil van 1914 stonden. Dit gunstige resultaat, dat ondanks het sedert 1914 gestegen loonpeil kon worden bereikt, was te danken aan de toenemende rationalisatie, waardoor steeds meer onderdeelen van een woning machinaal worden vervaardigd. Sedert 1936 zijn de bouwkosten tengevolge van de devaluatie met circa 20 pCt. gestegen.

Het loon van den landarbeider heeft de laatste jaren een aanmerkelijke verlaging ondergaan. De daling van de prijzen der landbouwproducten op de wereldmarkt na 1931 heeft een ongunstigen invloed gehad op het loon van den landarbeider. Bovendien leidde de ongunstige toestand in den landbouw ertoe, dat steeds meer van mechanische hulpmiddelen gebruik wordt gemaakt, waardoor de werkloosheid geregeld toeneemt. Een en ander heeft tengevolge, dat men thans in verschillende streken van ons land duizenden landarbeiders aantreft, wier inkomen, verkregen uit ongeregelde landarbeid en overigens uit werkverschaffing en steun, gemiddeld over het geheele jaar niet meer dan f 10 à f 12 per week bedraagt.

Dit is geen voorbijgaande toestand. Neen, alles wijst erop, dat het inkomen van deze bevolkingsgroep blijft tot dit peil is neergedrukt.

De kosten van een woning.

Wat zijn nu de kosten van een woning voor een dergelijk gezin? Gaat men uit van het allergeoedkoopste type en de goedkoopste wijze van exploitatie — een voorschot ingevolge de Woningwet — dan komt men tot de volgende exploitatierekening.

Voor de bouwkosten 4.683 pCt. van f 1800	f 84.30
Voor den grond 3.787 pCt. van f 300	„ 11.36
Onderhoud	„ 23.—
Administratie	„ 7.50
Belastingen	„ 11.—
Brandverzekering	„ 0.36
Huurderving	„ 5.50

Totaal per jaar f 143.02
Per week „ 2.75

Afgezien van plaatselijke verschillen schijnt het niet mogelijk beneden dit bedrag, dat voor 15 jaar

geldt en dan met ongeveer 30 cent kan worden verlaagd, te gaan.

De bouw van een eigen woning volgens de Woningwet of volgens de Landarbeiderswet vordert een dergelijk bedrag, nadat de belanghebbende 10 pCt. van de stichtingskosten in contanten heeft gestort. Hij is dan echter na 30 jaar onbezwaard eigenaar.

Voor een gezin, dat van een geldinkomen van f 10 à f 12 per week moet bestaan, is een dergelijk bedrag te hoog. Voor de overige noodzakelijke gezinsuitgaven blijven dan onvoldoende middelen over.

Er is een middel om het verschil te overbruggen, echter alleen wanneer een woning gebouwd wordt ter vervanging van een krot. In dat geval stellen Rijk en Gemeente een bijdrage in de huur van f 50 per jaar of, indien een eigen woning gebouwd wordt, een bijdrage van f 600 ineens beschikbaar.

Met deze bijdragen wordt de mogelijkheid geopend, een woning beschikbaar te stellen voor ongeveer f 1.75 per week, wanneer het een huurwoning betreft en ruim f 2 indien een woning wordt gebouwd, die eigendom van den bewoner wordt. Deze bedragen vallen binnen de draagkracht ook van het minstverdienende deel der plattelandsbevolking.

Zooals reeds gezegd, geldt deze regeling alleen in geval van krotopruijing. Voor iedere met bijdrage gebouwde woning moet een krot worden opgeruimd.

De vele gezinnen, die niet in een krot gehuisvest zijn, doch in het geheel geen woning hebben, kunnen op deze wijze niet worden geholpen. Voor deze blijft het probleem van de overbrugging in zijn vollen omvang bestaan.

Zooals reeds in het voorafgaande artikel werd opgemerkt, zijn voor ons land de middelen naar de zijde van de woning uitgeput. Daar is geen oplossing te vinden. Wij zouden daarom aan den anderen kant willen beginnen, namelijk door versterking van de eigen gezinsvoorziening van den landarbeider, waardoor deze minder afhankelijk wordt van zijn geldinkomen. Hier is zeker iets van Duitschland te leeren.

Gezinsvoorziening in Duitschland.

In 1936 heeft Dr. W. Wiedemann een studie gepubliceerd: „Industrielle Heimstättensiedlung, der Weg zur Krisenfestigkeit des deutschen Arbeiters“, waarin de resultaten zijn vervat van verschillende onderzoeken naar de opbrengst van den grond, dien de gezinnen in de Siedlungen ter beschikking hadden.

Het ging hier om jonge nederzettingen. De gegevens strekten zich slechts uit over een periode van niet veel meer dan twee jaar. Hierbij bleek, dat reeds na twee jaar de gezinnen ¹⁾ het grootste deel van de benodigde groenten en aardappelen van eigen grond verkregen.

Blijkens gegevens, verwerkt door Gertrud Laupheimer (Deutsches Forschungsinstitut für Agrar- und Siedlungswesen, Abteilung Berlin) werd op een plaatsje van 1250 m² het volgende resultaat verkregen:

<i>Aardappelen, groenten, peulvruchten, enz.</i>	
uitgaven	30 tot 42.50 Mark
bruto-opbrengst	170 „ 235 „
netto-opbrengst	140 „ 192.50 „
<i>Varken:</i>	
uitgaven	130 „
bruto-opbrengst	210 „
netto-opbrengst	80 „
<i>Geit:</i>	
uitgaven	60 „
bruto-opbrengst	125 „
netto-opbrengst	65 „
<i>Kippen:</i>	
uitgaven	25 „
bruto-opbrengst	60 „
netto-opbrengst	35 „
Totale netto-opbrengst:	
tuin	140 tot 192.50 „
dieren	180 „

¹⁾ Hierbij zij opgemerkt, dat men hier niet met landarbeiders te doen heeft doch met industrie-arbeiders.

In Duitschland heeft ongeveer de helft van alle in het bedrijfsleven werkzame personen een inkomen beneden 1200 Mark per jaar. Van een dergelijk inkomen wordt 850 à 950 Mark voor voeding besteed. Indien hiervan 350 Mark door gezinsvoorziening kan worden uitgespaard, dan komt een belangrijk bedrag voor andere levensbehoeften vrij.

Deze cijfers zijn natuurlijk geen gemiddelden. De Duitse berichtgevers wijzen er terecht op, dat men niet volstaan kan met aan de betrokken gezinnen een huis en een stuk land te verstreken en dat de opbrengst dan vanzelf wel komt. Dergelijke resultaten zijn alleen bereikbaar bij goede voorlichting en bijstand gedurende een reeks van jaren en groote toewijding van de zijde der betrokkenen.

Belangrijk is echter, dat de mogelijkheid aanwezig is. Wat Duitschland betreft, kunnen wij de rest gevoeglijk aan de betreffende autoriteiten overlaten.

Gezinsvoorziening in Nederland.

Wat nu ons land betreft, is er geen reden aan te voeren, waarom ook hier niet dezelfde mogelijkheden aanwezig zouden zijn. Er wordt echter lang niet voldoende gebruik van gemaakt.

Dit blijkt bijv. bij nadere beschouwing van de omstandigheden, waaronder één groep der plattelandsbevolking, nl. die der kleine boeren verkeert. Wij vinden hieromtrent een en ander in rapport No. 2 van de Commissie van Advies voor den Dienst der Kleine Boerenbedrijven: „Een jaar kleine Boerenhulp”.

In dit rapport wordt opgemerkt, dat het juist over het algemeen de zelfvoorziening is, die te wenschen overlaat. Hieruit wordt afgeleid, dat met de aanwezige middelen en mogelijkheden in vele gevallen een beter resultaat te bereiken zou zijn. Het rapport zegt dan o.m. het volgende.

„Groenten worden niet steeds in voldoende hoeveelheid en verscheidenheid verbouwd. Meestal is er wel voldoende grond aanwezig, maar dan wordt deze niet doelmatig bewerkt. Hiervoor ontbreekt vaak de tijd, de belangstelling of de kennis. Meermalen werd de opmerking gemaakt, dat, al zou men zorgen voor een goede verscheidenheid van groenten, men niet zou weten, hoe deze klaar te maken. Ten aanzien van de bereiding en de verdere verwerking valt nog veel voorlichting te geven.”

Verder lezen wij nog, dat onvoldoende gebruik wordt gemaakt van de mogelijkheid tot het kweken van fruit en dat niet algemeen het voordeel wordt ingezien van het houden van geiten. Zelf slachten komt veel minder voor dan vroeger; diensgevolge is het gebruik van vleesch, spek en vet veel te gering geworden, aangezien voor het koopen daarvan niet voldoende middelen aanwezig zijn.

Hierbij moet in het oog worden gehouden, dat deze opmerkingen betrekking hebben op de kleine boeren, dus die plattelanders, die in normale tijden geheel of grootendeels op de opbrengst van hun bedrijfje zijn aangewezen, zoodat het voor de hand ligt, dat van de opbrengst in de eerste plaats in de eigen levensbehoeften wordt voorzien.

Wanneer bij deze groep reeds de zelfvoorziening zooveel te wenschen overlaat, hoeveel te meer moet dit dan het geval zijn met de landarbeiders en andere groepen, die in loonarbeid hun bestaan vinden.

Behoudens vage aanduidingen, bijv. dat men op het platteland geen groente eet, ontbreken over deze groep concrete gegevens. Het is echter geen overdrijving, wanneer men constateert, dat de voorziening in eigen behoeften bij onze plattelandsbevolking zeer veel te wenschen overlaat.

Verbetering van dezen toestand is slechts te verkrijgen langs den weg der volksopvoeding. Met betrekking tot de groep der kleine boeren wordt door het Landbouwhuishoudonderwijs reeds verdienstelijk werk verricht. Het rapport „Eén jaar kleine Boerenhulp” wijst daarnaast op het groote belang van de

curssussen vanwege de Stichting voor Huishoudelijke Voorlichting ten Plattelande, en op de mogelijkheid door het geven van individueele voorlichting een blijvende verbetering te brengen in de zelfvoorziening van deze groep der bevolking.

Dit alles geldt natuurlijk evenzeer voor de landarbeiders en andere bevolkingsgroepen van geringe draagkracht op het platteland. De voorziening in eigen levensbehoeften kan nog belangrijk worden verbeterd.

In enkele streken zijn hieromtrent reeds pogingen gedaan. In enkele gemeenten in Overijssel heeft men personen, die geen landarbeider in den zin van de Landarbeiderswet zijn en dus niet krachtens die wet aan een eigen woning konden worden geholpen, en die ook geen bezitter van een krot waren, zoodat geen bijdrage in verband met krotopruijing kon worden verstrekt, in het bezit gesteld van een woning met een flink stuk grond, waarvan de opbrengst moet meehelpen om de verschuldigde huur te betalen. De ervaring heeft daar geleerd, dat op een stuk grond van bijv. 400 m² op de klei en 800 tot 1000 m² op het zand (kosten in beide gevallen met wegaanleg te stellen op circa f 400), reeds thans door het verbouwen van aardappelen en groenten voor eigen gebruik een bedrag van ten minste f 30 op de gezinsuitgaven kon worden bespaard. Dit bedrag moet bij goede voorlichting belangrijk kunnen worden opgevoerd.

Wellicht zal op den duur wat meer grond per woning noodig zijn, doch de kosten daarvan vormen slechts een deel van de te verwachten opbrengst.

Conclusie.

Een oplossing als hier uiteengezet, zou de overbrugging kunnen zijn tusschen hetgeen de minst-draagkrachtigen op het platteland voor een woning kunnen betalen en hetgeen een nieuwe woning kost. Een deel der betrokkenen kan reeds nu door middel van woningbouw in verband met krotopruijing worden geholpen, omdat het dan mogelijk is, een zoodanige bijdrage te verleenen, dat de huur binnen het bereik van de betrokkenen kan worden gebracht. De anderen echter — gezinnen, die bij anderen inwonen en nieuwgevormde gezinnen — zouden door een verhoogde mate van zelfvoorziening in staat kunnen worden gesteld, voor hun woning te betalen op economische basis. Voor de verbetering der volkshuisvesting zou dit een belangrijk resultaat zijn. Dit is echter nog niet het voornaamste.

Wanneer de arbeider op het platteland, die geen of geen geregeld werk heeft, door het bewerken van een eigen stuk grond, waarop hij de voedingsmiddelen voor zijn gezin voor een groot deel kan kweken, leert minder afhankelijk te worden van „de steun”, dan is ook in ander opzicht veel gewonnen.

Er is een groot gevaar, dat men den steun als iets blijvends gaat zien. De steun moet worden geliquideerd, het koste wat het kost. Eén van de middelen daartoe kan zijn het verschaffen van een woning met een stuk grond met de mogelijkheid van zelfvoorziening. Misschien zal daarbij wel eenige dwang noodig zijn, maar die zal, hoezeer wij hier te lande ook afkeerig zijn van inbreuken op de persoonlijke vrijheid, moeten worden aanvaard.

Vroeger zorgde de arbeider op het platteland zelf voor zijn woning, maar verbouwde hij ook zelf zijn levensbehoeften. Iets anders was eenvoudig niet denkbaar. Thans is hij daaraan onttend.

Voor zijn woning kan hij zelf niet meer zorgen; wel echter voor de voeding voor zijn gezin. Wanneer dit laatste opnieuw zou kunnen worden geleerd, zou de verbetering der volkshuisvesting gecombineerd kunnen worden met een streven om meer dan tot nu toe in eigen behoeften te voorzien en zou een belangrijke winst aan volkskracht te boeken zijn.

Dr. Ir. H. G. VAN BEUSEKOM.

BUITENLANDSCHE MEDEWERKING. VRAAGSTUKKEN VAN HET ZWITSERSCHE GRONDCREDIET.

Dr. H. Block te Bern schrijft ons:

Omvang van hypotheccaire geldleeningen.

De hypotheekrente heeft in 1938 den laagsten stand bereikt, welken de geschiedenis in Zwitserland ooit heeft vertoond. Gedurende de groote depressie van 1895—1897 was de rentevoet voor prima grondcrediet tot 3¼ pCt. gedaald, terwijl sedert verleden jaar zelfs voor 3½ pCt. hypotheek worden verstrekt. Vraag en aanbod heffen elkaar bij dezen rentevoet niet eens op. De kapitaalbezitters en hun agenten gaan naar de meest afgelegen hofsteden, teneinde den eigenaar tot opneming van geld op hypotheek te bewegen. De hypotheek is in tijden als deze daarom zoo begeerlijk, omdat zij den houder tegen koersverlies beschermt. De obligatiehouder moet met deze risico wel rekening houden. Zoodra de rentevoet weer omhoog gaat, dalen de koersen. De hypotheekbanken beklagen zich derhalve in den laatsten tijd over het optreden van de particuliere beleggingzoekers, de verzekeringsmaatschappijen en de administraties van fondsen op de hypotheekmarkt.

Zooals te begrijpen valt, hebben de verschillende groepen van geldgevers een wisselend aandeel in het bedrag aan hypotheek in Zwitserland. Tot de laatste vijf en twintig jaar van de vorige eeuw had het particuliere hypotheccaire crediet de overhand. Dit werd echter nadien door het crediet van instellingen naar den achtergrond gedrongen, hetgeen echter van tijd tot tijd, zooals ook thans weer blijkt, het belangrijker worden van uitzettingen van particuliere kapitalisten niet verhindert. De hypotheccaire transacties van de verzekeringsmaatschappijen hebben zich gestadig uitgebreid. Haar saldo vorderingen op grond als onderpand bedroeg in 1906 Fr. 195 mill., thans echter rond Fr. 1½ milliard.

In dezelfde periode is het bedrag aan hypotheek van de credietinstellingen van Fr. 2.5 tot rond Fr. 9 milliard gestegen. Voor een goed begrip is het noodig, dat men bekend is met het Zwitsersche bankwezen. In overeenstemming met het federatieve karakter van het eedgenootschap vertoont het Zwitsersche bedrijfsleven een gedecentraliseerde ontwikkeling. De verscheidenheid van de kantonale rechten werkt belemmerend voor centralisatie. Vandaar het groote aantal banken. Zwitserland heeft behalve 651 boerenleenbanken, talloze particuliere bankiers, beursfirma's en financieringsmaatschappijen, een kleine 400 credietinstellingen. Daar de banken plaatselijk of gewestelijk georiënteerd waren, hebben zij haar werkzaamheid tot alle takken van het bedrijfsleven uitgebreid. De Zwitsersche banken zijn dus van het algemeene type. Zij verstrekken alle hypotheccaire crediet, enkele slechts in geringe mate, terwijl de banken, die men hypotheekbanken noemt, zich ook met andere transacties dan grondcrediet bezighouden. De onderscheiding van de verschillende banken is dus meer naar de mate, waarin zij bij het hypotheekwezen zijn betrokken, dan, zooals in Nederland, een kwestie van specialisatie.

In den loop der laatste decennia hebben de kantonale banken gezamenlijk het leeuwendeel van de hypotheccaire transacties tot zich weten te trekken. Het bedrag aan hypotheek dezer banken beliep in 1906 Fr. 767.4 miljoen, einde 1938 Fr. 5.002.4 miljoen (de door onderpand van grond of gebouwd gedekte voorschotten, ten bedrage van Fr. 366.9 miljoen niet medegerekend, die om redenen van belasting- of grondrecht in de plaats van hypotheek kwamen). Deze kantonale banken zijn Staatscredietinstellingen of worden door den Staat gecontroleerd. Gewoonlijk waarborgt het Kanton haar verplichtingen. In alle 24 kantons en halve kantons is een dergelijke instelling, bovendien bestaan er in Bern, Lausanne en Genève hypotheekbanken, welke nauw met de kantonale banken zijn gelieerd, zoodat haar aantal 27 bedraagt.

Daaronder zijn, al naar gelang van de beteekenis der kantons, groote instellingen met de Zürcher Kantonalbank, met een balanstelling van rond Fr. 1.5 milliard aan de spits (alleen het balanstotaal van de Schweizerische Bankverein is grooter).

De beteekenis van de hypotheccaire transacties voor de kantonale banken blijkt uit het feit, dat de hypotheccaire credieten einde 1938 gemiddeld 66.4 pCt. van haar activa bedroegen. Nog grooter is dit percentage bij een groep van 78 banken, die onder den naam grondcredietbanken kan worden samengevat. Hierbij dient te worden vermeld, dat volgens de bepalingen van de Bondswet inzake de zegelrechten ook kantonale banken en spaarbanken op de aanduiding grondcredietinstelling aanspraak kunnen maken, zoodra ruim 60 pCt. van haar activa uit hypotheccaire credieten bestaat. Bij de vorengenoemde grondcredietbanken was dit percentage einde 1937 (latere cijfers zijn nog niet bekend) 72.2 (Fr. 1.639.1 mill.) van het balanstotaal. Het betreft hier banken met eigen en met vreemd kapitaal, uiteenlopend van eenige honderdduizenden Francs tot Fr. 186 miljoen. Wat den rechtsvorm betreft, vindt men naamloze vennootschappen (deze hebben de overhand), coöperaties, Staats- en gemeentelijke instellingen en firma's, die zich bank, hypotheekbank, spaarbank, spaar- en leenbank enz. noemen en wier werkzaamheid ongeveer overeenkomt met die van de kantonale banken, met dien verstande echter, dat haar arbeidsfeer regionaal of lokaal beperkt is. Evenals de kantonale banken verstrekken zij credieten op stedelijken of landelijken grond, waarbij zij zich echter zooveel mogelijk tot eerste hypotheek bepalen. In de statistiek der banken vormen zij tezamen met 138 andere banken de groep der locale banken, middelmatige en kleine banken.

Het verschil met de andere banken bestaat in hoofdzaak hierin, dat deze zich meer wijden aan transacties in rekening-courant dan aan het hypotheccaire crediet, dat met Fr. 360.4 mill. slechts 25.9 pCt. van alle activa uitmaakt. Indien men alle middelmatige en kleine banken samenvat en zich beperkt tot een beschouwing van de zuivere hypotheek (met uitsluiting van de door hypotheek gedekte voorschotten), blijkt, dat haar bedrag aan hypotheek in 1906 Fr. 1.229.5 miljoen bedroeg, in 1937 precies Fr. 2 milliard en dat haar aandeel in het totaalbedrag aan hypotheccaire leeningen door alle banken verstrekt van 48.4 pCt. tot 23 pCt. daalde, terwijl dat van de kantonale banken in dezelfde periode van 30.2 pCt. tot 57.5 pCt. steeg. Het aandeel van de spaarbanken, waarvan er bij de jongste telling 113 bestonden, bleef in deze periode nagenoeg ongewijzigd; haar percentage bedroeg zoowel in 1906 als in 1937 bijna 13, hetgeen destijds met Fr. 426.6 miljoen, in 1937 met Fr. 1.129 miljoen overeenkwam. Het betreft hier in hoofdzaak instellingen op coöperatieven grondslag, waarvan de grootste een balanstotaal van Fr. 135.6 miljoen toont. Het aandeel van het hypotheccaire crediet in het balanstotaal van alle spaarbanken bedraagt 74.3 pCt.; de totale activa bestaan bijna geheel uit hypotheek, effecten en contanten, want de overige leeningen zijn nauwelijks van eenige beteekenis.

De laatste groep, die op de hypotheekmarkt optreedt en zich, evenals vele locale en middelmatige banken, ook voor tweede hypotheek interesseert, wordt gevormd door de grootbanken. Haar aandeel in het totaal aantal hypotheek van alle banken bedroeg in 1906 4.8 pCt., in 1937 3.8 pCt. of, in absolute cijfers, drie en dertig jaar geleden Fr. 121.3 miljoen, thans Fr. 335.1 miljoen. Het aandeel van de hypotheek in de activa is bij de acht grootbanken tezamen genomen klein, namelijk 7.19 pCt. Het concentreert zich echter bij twee banken, bij de Schweizerische Volksbank en bij Leu & Co., waar het een derde van de activa bedraagt. Hier speelden in vroeger jaren de buitenlandsche hypotheektransacties een aanzienlijke en niet altijd aangename rol.

De financiering der hypothecaire credieten.

Tot de eigenaardigheden van het Zwitsersche bankwezen behoort nu echter ook de financiering van de hypothecaire credieten.

Onder de passiva van de banken treden twee financieringsmethoden op den voorgrond, t.w. spaarrekeningen (en deposito's) en schuldbrieven, waaronder zoowel obligatieleeningen op langen termijn, waaraan niet veel beteekenis behoeft te worden gehecht, als kasobligaties op middelmatigen termijn zijn begrepen. De inleggelden bij de kantonale banken bedroegen bijv. einde 1937 33.6 pCt., de kassaverplichtingen 30.9 pCt. van alle passiva, bij de locale- en middelmatige banken 26.9 pCt., resp. 30.1 pCt., bij de spaarbanken 74.9 pCt. en 12.9 pCt., bij de grootbanken, waarbij natuurlijk de crediteuren-op-kort-zicht de overhand hebben, 3.4 pCt. en 17.1 pCt. De spaargelden (en deposito's) zijn middelen, die op korten termijn kunnen worden opgevraagd. Derhalve past hun rentevoet zich snel aan de markt aan (bij 12 kantonale banken bedroeg deze in Januari 1939 2.48 pCt.). De kasobligaties hebben daarentegen een belangwekkende wijziging ondergaan. Deze schuldbewijzen werden oorspronkelijk voor termijnen van drie tot vijf jaar uitgegeven. In den laatsten tijd heeft men echter de termijnen als gevolg van de enorme liquiditeit op de credietmarkt tot 10 jaar verlengd, waarbij de rentevoet voor nieuwe emissies tot 2¼ pCt. daalde. (De gemiddelde rentevoet der kasobligaties is uiteraard voor de individueele bank hooger, zij kan meer dan 4 pCt. bedragen, indien uit de jaren 1935/36 nog aanzienlijke en voorloopig niet te converteeren bedragen in omloop zijn). Door deze verlenging van den looptijd gaat de kasobligatie gelijkenis vertoonen met den pandbrief.

Hiermede komen wij tot een inzonderheid belangwekkend aspect van het Zwitsersche hypothecaire crediet. De financiering daarvan is nl. in strijd met elke banktheorie. De credietinstellingen beleggen namelijk gelden op korten en middelmatigen termijn in hypotheeken op langen termijn. De hypotheeken, voor zoover zij niet aflosbaar zijn¹⁾, zijn weliswaar eveneens op korten termijn opzegbaar, gewoonlijk met drie of zes maanden, maar, indien de rente prompt wordt betaald, worden zij in de practijk echter steeds verlengd, en — wat in dit verband beslissend is — in critieke tijden is de mogelijkheid tot snel mobiliseeren van hypotheekgelden in hooge mate twijfelachtig. Juist dan echter plegen de vernieuwing van vervallen obligaties en het aanhouden van het tegoed aan inleggelden op moeilijkheden te stuiten, hoewel de spaardeposito's en de biljetten in rustige tijden waarlijk duurzame gelden bleken.

In den laatsten tijd heeft de theoretische fout in den opzet van de grondcredietfinanciering tot tweemaal toe aanleiding gegeven tot groote moeilijkheden. In de eerste plaats in den wereldoorlog, toen een eedgenootschappelijke voorschotbank te hulp kwam door geld te verstrekken op onderpand van hypotheekbrieven, en voorts tijdens de crisis, die aan de devaluatie van den Franc voorafging. In den zomer van 1935 werden, in hoofdzaak op plaatsen, waar de bouwbedrijvigheid een al te grooten omvang had aangenomen, grondcredieten massaal opgezegd. Daar het publiek verontrust was, sloten de banken op verzoek van de regeering een gentlemen-agreement, waarbij zij overeenkwamen de grootst mogelijke clementie ten opzichte van de debiteuren in acht nemen en zoo mogelijk geen credieten op te zeggen. Het was destijds voor menige bank echter onvermijdelijk, voorzover de voorschotbank niet te hulp kon komen, een moratorium aan te vragen, omdat groote deposito's werden opgevraagd en de activa's niet met de gewenschte snelheid konden worden gerealiseerd.

¹⁾ Ondanks ijverig propageeren bedragen de amortisatiehypotheeken slechts 24 pCt. van de totale hypotheeken.

Het zoeken naar een oplossing.

De geschetste situatie had reeds voor den oorlog een levendige discussie doen ontstaan over de vraag, of niet naar het voorbeeld van het buitenland een nationale hypotheekbank moest worden opgericht, welke pandbrieven zou emitteren en aan de banken voorschotten zou verstrekken ten behoeve van haar hypothecaire transacties, dan wel of de individueele grondcredietinstellingen tot het uitgeven van pandbrieven zouden moeten worden gemachtigd.

Een uitvloeisel hiervan was de wet op de pandbrieven van 1930, die een pandbrievenduopolie in het leven riep. Als gevolg van de hardnekkige weigering van de kantonale banken deel te nemen in een algemeene pandbriefbank — zij verwachtten op grond van haar gepriviligeerde positie goedkoopere rentevoorwaarden te verkrijgen dan de andere banken —, werd een speciale pandbriefcentrale van de Zwitsersche kantonale banken opgericht. De overige grondcredietinstellingen werden echter naar een centrale pandbriefbank voor de Zwitsersche hypothecaire instellingen verwezen. Beide begonnen haar werkzaamheid in 1931 en hebben elk op basis van een aandeelenkapitaal, dat thans Fr. 16 mill. bedraagt, pandbrieven ten bedrage van Fr. 330 mill. (Pandbriefcentrale) en Fr. 307.6 mill. (pandbriefbank) geëmitteerd. De aangesloten banken namen tot een zelfde bedrag voorschotten op pandbrieven op. Deze voorschotten bedroegen einde 1937 bij de kantonale banken slechts 3.2 pCt., een jaar later slechts 4.1 pCt. van de passiva, bij de kleine en middelmatige banken einde 1937 slechts 6.04 pCt., bij de grootbanken en spaarbanken nog geen procent. De financiering van het grondcrediet met behulp van pandbrieven staat dus nog in de kinderschoenen.

Indien de pandbrief in een tijd van langzaam stijgende rente zou zijn geschapen, zou hij naar alle waarschijnlijkheid door de banken met grooter kracht zijn ingevoerd; dan zou haar spoedig zijn gebleken, dat het een tegelijkertijd goedkoop en langlopend financieringsmiddel is. Echter — en dat zou op den langen duur voor dit type papier ongunstig kunnen blijken — ten koste van de pandbriefhouders, wier stukken steeds meer beneden pari zouden zijn gedaald. De ontwikkeling had echter een tegengesteld verloop. Einde 1936, na de periode van de hooge rente, waren er voor Fr. 305 mill. 4 pCt. en slechts voor Fr. 111 mill. 3¼ pCt. pandbrieven in omloop. De debiteuren moesten dus voor de voorschotten 3.85 pCt. tot 4.25 pCt. betalen. Op de devaluatie van den Franc volgde de rentedaling en nu bleek de lange looptijd van de voorschotten een belasting te zijn, omdat de gemiddelde rente van de pandbriefgelden hooger werd dan de gemiddelde obligatierente, de rente op spaargelden buiten beschouwing gelaten. Nu zijn voorschotten op pandbrieven reeds tot iets boven de 3 pCt. verkrijgbaar, de belangstelling van de banken is evenwel verdwenen. Het geldaanbod is sterk toegenomen, terwijl de behoefte aan hypothecaire credieten tengevolge van de verminderde bedrijvigheid op het gebied van den woningbouw gering is. Dat de banken in de beide voorafgaande jaren niettemin voor Fr. 185 miljoen pandbriefvoorschotten opnamen, is slechts in enkele gevallen wegens behoefte aan additioneele gelden, in hoofdzaak echter om zich van langlopend geld tot lage rentetarieven voor toekomstige transacties te verzekeren²⁾. Thans is het zeer moeilijk een rendabele belegging voor deze gelden te vinden. De banken zullen echter in tijden van hooge rentetarieven, voorzover zij niet door gebrek aan geld genoodzaakt zijn voorschotten op te nemen, terughoudendheid aan den dag moeten leggen. Anders komen zij bij terugkeer van de goedkoopere rente in de renteschaar, waarover thans veel instellingen klagen: zij hebben dure pandbriefvoorschotten uit vroegere

²⁾ De voorschotten worden voor ten minste 15 jaar verstrekt, in overeenstemming met den looptijd van de pandbrieven, uit welker opbrengst zij werden verleend.

jaren en zijn derhalve op de hypotheekmarkt tegenover geldgevers in het nadeel t.o.v. hen, die, zoals de particuliere beleggers, de verzekeringsmaatschappijen, of de spaarbanken, hun rentevorderingen elastisch aan den markttoestand kunnen aanpassen. Als gevolg van de korte opzeggingstermijnen werkt buitendien elke renteverlaging zeer snel door. Voorloopig behoeft dus niet gerekend te worden op de verdringing van de kasobligatie als financieringsobject voor het grondcrediet door den pandbrief, evenmin aan een beperking van de enorme hypotheecaire belegging van spaargelden, wat geboden schijnt bij normale liquiditeit. Een wijziging van de financiële gewoonten door grooter gebruik van den pandbrief zal slechts langzaam baanbreken.

De buitengewone decentralisatie van het Zwitserse bankwezen bracht mede, dat de met de plaatselijke toestanden vertrouwde directies op grotere schaal dan dat bij de banken van andere landen het geval is, credieten ook tegen tweede hypotheek ter beschikking stelden. Volgens de statistiek kwam bij 315 banken 89.4 pCt. van het totaal op vorderingen op onderpand van grond beneden tweederden van de handelswaarde van het betreffende onroerende goed, 10.6 pCt. dus op latere hypotheeken. Het zakelijk onderpand alleen is dan niet voldoende voor de credietinstellingen en dus worden de tweede hypotheeken geregeld mede door borgtochten verzekerd; zij vormen hierdoor een tusschenvorm van zakelijk en persoonlijk crediet.

Ook deze oplossing van het vraagstuk van de tweede hypotheek heeft haar schaduwzijde. Opzegging van de borgtocht leidt tot opzegging van de hypotheek. Voorts zijn in tijden van algemeene crises de borgen vaak even insolvent als de hypotheecaire debiteuren, temeer daar de borgen te hooge verplichtingen aangaan. De instelling van de coöperatieve waarborgvereenigingen bracht een kleine verlichting. Het nadeel hiervan is echter, dat zij vrij hooge kosten veroorzaken en nauwelijks tegen een hypotheecaire crisis bestand zijn. Omtrent de in voorbereiding zijnde verandering van de waarborgen wordt nog onderhandeld.

Pogingen om een vorm van verzekering van hypotheekrisico in te voeren mislukten. Ook de gedachte van de uitgifte van hogere rentedragende pandbrieven ter financiering van tweede hypotheeken viel niet in den smaak. Intusschen heeft het groote kapitaal aanbod sedert de devaluatie van den Franc het vraagstuk van de borgen naar den achtergrond gedrongen. Ook tweede hypotheeken zijn op het oogblik gemakkelijker te verkrijgen. De jacht naar hypotheeken leidt er zelfs toe, dat de beleggers niet alleen de rente verlagen, doch zelfs de beleeningsgrens gelijktijdig verhoogden en van aflossing afzien bij landelijke en stedelijke grondcrediettransacties, zooals aan elke periode van goedkoop geld het gevaar van een te sterke spanning van het crediet kleeft.

AANTEKENINGEN.

Problemen in Polen.

In verband met de recente ontwikkeling van den internationalen toestand, waardoor Polen in het centrum der belangstelling is komen te staan, lijkt het ons interessant, dit land aan een nadere beschouwing te onderwerpen.

Nationaliteitenprobleem.

De Republiek Polen is in zijn tegenwoordigen vorm een schepping van Versailles. Sinds het verdwijnen van Tsjecho-Slowakije is het de grootste minderhedenstaat in Europa geworden. De kern van het land wordt gevormd door het door Polen bewoonde Weichselgebied. Van de totale bevolking van bijna 34 miljoen vormen zij bijna 69 pCt., of ruim 23.1 miljoen. Ruim 14 pCt. van de bevolking bestaat uit Oekraïners, bijna 10 pCt. zijn Joden, bijna 4 pCt.

Duitschers en bijna 4 pCt. Wit-Russen. Voorts wonen er nog wat Tsjechen en Lithauers.

De grootste minderheid zijn de Oekraïners, waarvan er ruim 5 miljoen in het Zuid-Oostelijk deel van het land leven. Zij hebben den naam de slechtst behandelde minderheid in Europa te zijn, en de verhouding tusschen Oekraïners en Polen is dan ook allesbehalve goed te noemen. De Oekraïners streven naar een herleving van den vroegeren zelfstandigen Oekraïnschen Staat, die behalve de Russische en Poolsche Oekraïne het thans Hongaarsche Karpathen-Rusland en de Roemeensche gebieden Bessarabië en Boekovina zou omvatten. Deze nationale beweging is althans in Polen vrij sterk, en het Poolsche streven naar een gemeenschappelijke grens met Hongarije was dan ook voor een groot deel terug te voeren op de vrees, dat een autonome Karpathen-Oekraïne het centrum zou worden van de agitatie voor een onafhankelijken Oekraïnschen Staat.

De op één na grootste minderheid, die de Poolsche regeering eveneens veel zorg baart, wordt gevormd door de Joden, waarvan er ruim 3 miljoen in Polen leven. Zij wonen hoofdzakelijk in de steden, waar zij gemiddeld ruim 27 pCt. van de bevolking uitmaken. In de groote steden is dit percentage hooger. Zoo is het in Warschau 31, Lodz 33.5, Bralstok 43, Stanislaw 51 en Pinsk 64 pCt. Alleen in de van Duitschland afkomstige gebieden is het veel lager. De economische toestand der Poolsche Joden is zeer ongunstig en een groot deel is geheel verpauperiseerd. In tegenstelling met Midden- en West-Europa is in Polen een groot deel van de Joden werkzaam in handwerk en industrie, nl. ruim 31 pCt., terwijl 10 pCt. een bestaan vindt in den land- en boschbouw. Belangrijke deelen van het economisch leven worden door hen beheerscht. Het anti-semitisme is in Polen zeer sterk ontwikkeld, en berust hoofdzakelijk op economische motieven. De moeilijkheden om door emigratie het aantal Joden te verminderen, behooren tot een van de groote zorgen der Poolsche regeering.

De andere minderheden zijn minder belangrijk, en gaven tot dusverre minder aanleiding tot moeilijkheden. De Duitschers, die bijna 4 pCt. van de Poolsche bevolking vormen, wonen voornamelijk verspreid in de voormalige Deutsche gebieden, doch vormen slechts plaatselijk meerderheden. De bevolking dezer vroegere Deutsche gebieden is grotendeels Poolsch. Het aantal Duitschers bedroeg in 1931 slechts ruim 1.2 miljoen, terwijl de totale bevolking volgens de laatste Deutsche volkstelling voor den wereldoorlog (1910) 3.85 miljoen bedroeg. Ook in de Poolsche Corridor wonen hoofdzakelijk Polen, terwijl het Deutsche taalgebied van Oost-Pruisen door een taalbrug langs de lijn Weser—Bromberger Kanaal—Netze verbonden is met het Deutsche Rijk.

Tenslotte vindt men in Oost-Polen nog ca. 1.5 miljoen Wit-Russen en in het voormalige Lithausche gebied om Wilna nog een kleine 100.000 Lithauers, terwijl de annexatie van het Tsjechische gebied om Teschen in October 1938, waar ca. 80.000 Polen wonen, 134.000 Tsjechen en dertigduizend personen van andere nationaliteit binnen de Poolsche grenzen bracht.

De economische opbouw van het land.

Behalve tegenover deze moeilijkheden, veroorzaakt door de heterogene samenstelling der Poolsche bevolking, ziet de Poolsche regeering zich geplaatst tegenover een aantal problemen van economischen aard.

Polen is een in hoofdzaak agrarisch land. De bevolking woont voor 73 pCt. op het platteland, en slechts voor 27 pCt. in de steden. Terwijl 61 pCt. haar bestaan vindt in den landbouw, geven industrie en mijnbouw slechts aan 19 pCt. werk.

De toestand der plattelandsbevolking is in het algemeen achterlijk, hoewel zich markante verschillen voordoen tusschen de verschillende streken. De bevolking van de van Duitschland afkomstige gebieden

staat cultureel en economisch hooger dan die, welke vroeger tot de Oostenrijksch-Hongaarsche Dubbelmonarchie heeft behoord, terwijl de voormalige Russische gebieden in ontwikkeling veel verder achter zijn. In het algemeen laten echter de sociale en hygiënische toestanden op het platteland veel te wenschen over.

Wel doet de Regeering veel moeite om hierin verbetering te brengen, maar zij ondervindt daarbij veel tegenwerking, zoowel van de zijde van het grootkapitaal en het grootgrondbezit, als van de bevolking zelf. Zoo werd in 1938 een groote actie ondernomen om de woningtoestanden te verbeteren. Door het ingrijpend karakter van de voorgenomen verbeteringen, en het zeer snelle tempo, waarin de zaak aangepakt werd, stuitte deze actie evenwel op veel tegenstand.

De economische toestand van de boeren is zeer moeilijk. De hoofdoorzaak hiervan moet gezocht worden in een relatieve overbevolking van het platteland, terwijl de bevolking in een snel tempo toeneemt. Voor de depressie van 1930 kon deze bevolkingstoename althans ten deele gecompenseerd worden door een sterke emigratie, doch na 1930 was ook deze mogelijkheid afgesneden. Het gevolg was, dat terwijl het emigratiesaldo in de jaren 1926—30 in totaal 504.000 personen bedroeg, in de jaren 1931—35 een immigratieoverschot van 3200 personen ontstond.

Een groot aantal maatregelen is genomen om den toestand van de agrarische bevolking te verbeteren. Zoo werden speciale credieten voor de boeren beschikbaar gesteld, werd het binnenlandsche verbruik van agrarische producten gestimuleerd, uitvoerpriemien toegekend, en op de graanmarkt ordenend ingegrepen. Voorts werd veel aandacht geschonken aan de opheffing van het grootgrondbezit, dat voor een belangrijk deel in Duitse handen is. Hierdoor, en door ruilverkaveling en grondverbetering, tracht men de rentabiliteit der agrarische productie te verhoogen, en zoo althans ten deele een oplossing te vinden voor het probleem der agrarische overbevolking. Evenwel is het onwaarschijnlijk, dat deze maatregelen in staat zullen zijn het agrarische vraagstuk op te lossen. Daarvoor zal men zijn toevlucht moeten nemen tot industrialisatie.

Industrialisatie.

De Poolse industrie, vooral die van kapitaalgoederen, is de laatste jaren aanzienlijk uitgebreid. Onderstaande cijfers geven hiervan eenigen indruk.

	1932	1934	1936	1937	1938
alg. prod. index (1929 = 100) ..	62	77	92	109	117
productiegoederen ..	57	80	104	130	140
consumptiegoederen ..	67	78	92	102	108
textielindustrie ..	69	89	112	124	130
machine-industrie ..	56	78	107	134	153
ijzer en staal (100 ton ¹⁾)	64	103	143	181	210

¹⁾ Maandgemiddelde.

Het groote industriele centrum van Polen is Silezië. Hier worden ijzererts en steenkool gevonden, evenals zink en lood. Er is een belangrijke ijzer- en staalnijverheid, de machine-industrie van Polen is vrijwel geheel hier gevestigd. Dit centrum is nog belangrijker geworden door de inlijving van het Olsa-gebied in October 1938, waar belangrijke steenkoolvoorraden aanwezig zijn, terwijl ook ijzererts voorkomt. De staalproductie van dit gebied bedroeg in 1937 ca. 75 pCt. van de geheele Poolse productie. De textielindustrie is voornamelijk gevestigd in Lodz.

Tegen een verdere industrialisatie dezer gebieden bestaan echter verscheidene bezwaren. In de eerste plaats is Silezië ongunstig gelegen, vlak bij de wettelijke grens. Dit is vooral voor de in verband met de groote bewapening zeer belangrijke staalindustrie een bezwaar. Men kan er niet op rekenen, bij een conflict de vrije beschikking over deze industrie te behouden. Voorts is dit gebied reeds dicht bevolkt. Een verdere industrialisatie zou tengevolge hebben, dat men groote aantallen plattelandbewoners naar deze streek zou moeten overbrengen, wat tot een ongewenschte opeenhooping van industrieel proletariaat zou leiden.

Daarom werd een andere oplossing gezocht. Hierbij ging men uit van de volgende overwegingen:

1. het nieuwe industriele centrum moest in verband met een buitenlandsch conflict veilig liggen, dus in het centrum des lands;
2. grondstoffen moesten ter plaatse aanwezig zijn, of gemakkelijk aan te voeren zijn;
3. het gebied moest gunstig gelegen zijn uit een oogpunt van transport;
4. er moest een voldoende reserve aan arbeidskrachten zijn;
5. de voedingsmiddelen voor deze nieuw te scheppen groep industrie-arbeiders moesten of in de nabijheid verkregen kunnen worden, of gemakkelijk aangevoerd kunnen worden.

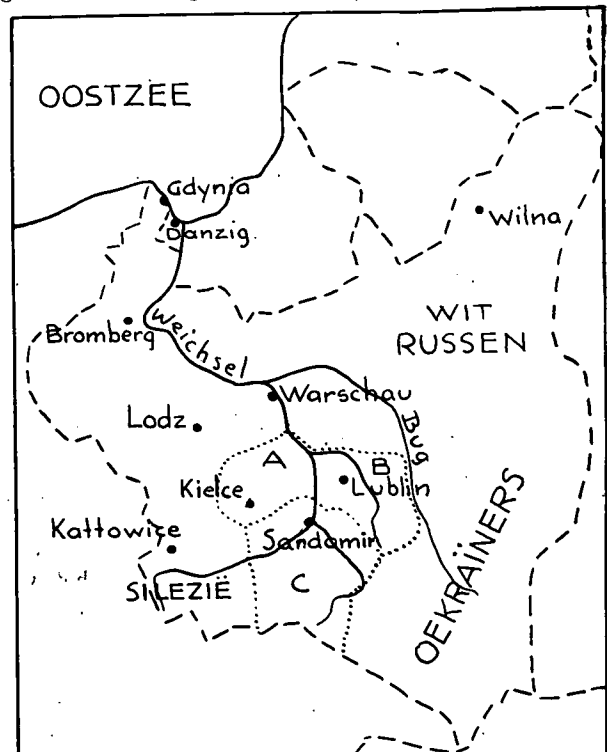
Een gebied, dat aan al deze voorwaarden voldeed, werd gevonden in het Zuidelijk deel van Centraal Polen. Het geprojecteerde nieuwe industriele centrum omvat een gebied van 58.000 km², met 5.6 miljoen inwoners. Vanouds bestond hier reeds eenige industrie.

Zoals bijgaand kaartje toont valt het geheele gebied uiteen in drie deelen, waarvan Deel A het Zuid-Poolsche Plateau omvat, met als centrum Kielce. Hier komen vele mineralen voor, ijzererts, lood- en zinkerts, pyriet, zwavelkoper, gips, kwarts enz. Dit deel is bestemd om het grondstoffendistrict te worden. Deel B omvat het Plateau van Lublin, een vruchtbaar gebied, waar nog aanzienlijke uitbreidingsmogelijkheden voor den landbouw aanwezig zijn. De bedoeling is hier de geheele levensmiddelenvoorziening van het industriele centrum te concentreren, en een voedingsmiddelen-, chemische en lichte metaalindustrie te scheppen.

Deel C tenslotte omvat de vlakte van Sandomir. Dit gebied bevat de noodige energiebronnen: petroleum, aardgas en waterkracht. Voorts worden hier ijzererts en een aantal grondstoffen voor de chemische industrie gevonden, zoals phosphorieten, zwavel, gips, enz.

Deze industrialisatie maakt natuurlijk een groote uitbreiding van het verkeersnet noodig. Nieuwe spoorwegen worden aangelegd, kanalen gegraven, de Weichsel en zijn zijrivieren worden genormaliseerd, terwijl ook het wegennet belangrijk uitgebreid moet worden.

De electricificatie van het gebied heeft reeds belangrijke voortgang gemaakt. Hierbij wordt gebruik gemaakt van Engelsch en Fransch kapitaal.

Momenteel verkeert de uitvoering van het project in een stadium, waarin nog veel emplooi is voor ongeschoolde arbeidskrachten; bijvoorbeeld bij den bouw van fabrieken, en den aanleg van wegen en kanalen. Later zal echter vooral geschoolde arbeid noodig zijn, en in verband hiermede zijn reeds overal groote vak-scholen opgericht, waar de agrarische bevolking voor een industrieel beroep wordt opgeleid. Op den duur hoopt men in het Centrale Industriegebied ca. 400.000 arbeiders werk te kunnen geven.

Slotbeschouwing.

Van de beide groote problemen waarmede Polen worstelt, het minderhedenvraagstuk en de relatieve overbevolking, lijkt het eerste vooralsnog onoplosbaar. Zelfs als het mocht gelukken — wat vooralsnog niet waarschijnlijk is — het Joodsche probleem op bevredigende wijze te regelen, dan blijft nog altijd de slechte verstandhouding tusschen de Polen en de Oekraïners. Een oplossing lijkt hier niet eenvoudig.

Het bevolkingsvraagstuk wordt radicaal aangepakt. Door de industrialisatie hoopt men de verhouding tusschen agrarische en industriele bevolking, die thans als 3 : 1 is, terug te brengen tot 2 : 1. De bevolkingsdichtheid op het platteland zou hierdoor aanzienlijk verminderen, en door een groot aantal maatregelen, zooals verdeling van het grootgrondbezit, grondverbetering en ruilverkaveling, wil men den toestand van de boerenbevolking verbeteren.

Al deze maatregelen kosten echter tijd. De nood is evenwel groot, de binnenlandsche moeilijkheden zijn enorm. Vandaar de semi-koloniale eischen van Polen. Men gaat weliswaar niet zoover, dat men eigen koloniën eischt, maar slechts speciale rechten in andere koloniën, waardoor emigratie op groote schaal mogelijk zou zijn, terwijl de Poolsche kolonisten niet, zooals tot dusverre, gedernationaliseerd zouden worden.

H. E. B. S.

De zichtbare suikervoorraden in de wereld.

De zichtbare voorraden per 1 Mrt. zijn volgens C. Czarnikow:

In tons	1939	1938	1937
Duitschland	1.725.000	1.740.000	1.393.000
Tsjecho-Slowakije	324.000	488.000	439.000
Frankrijk	571.000	739.000	643.000
Nederland	183.000	223.000	237.000
België	154.000	190.000	144.000
Hongarije	105.000	94.000	109.000
Polen	395.000	403.000	338.000
Engeland Geïmp. suiker ..	414.000	433.000	348.000
„ Binnenl. „ ..	194.000	178.000	215.000
Europa	4.065.000	4.488.000	3.866.000
V.S. Alle havens	223.000	191.000	233.000
Cuba	1.480.000	1.336.000	1.205.000
Java	348.000	428.000	393.000
Totaal	6.116.000	6.443.000	5.697.000

INGEZONDEN STUKKEN.

DE OMVANG VAN DEN MELKVEESTAPEL.

De heer P. Krediet schrijft ons:

Het artikel van Dr. Hoek over bovenstaand onderwerp, opgenomen in E.-S.B. van 15 Maart jl., geeft ons aanleiding, daarbij eenige aantekeningen te maken, omdat daarin onder een nieuwen titel opnieuw

de z.g. boventallige koeien uit de sloot worden gehaald, welke op geïmporteerd krachtvoer leven, met als gevolg een dure „botertop”, welke met verlies zou moeten worden geëxporteerd. Blijkbaar zijn de artikelenreeks van den heer Buter in dit blad en de redevoering van den heer Weitkamp, kortgeleden in de Tweede Kamer gehouden, voor hem aanleiding geweest op deze zaak terug te komen.

Indertijd is zijn desbetreffend artikel in E.-S.B. van 22 Januari 1936 van verschillende kanten aangevallen en door ons zijn toen zijn 6 stellingen, waarin zijn betoog naderhand werd samengevat¹⁾, bestreden²⁾. Wij gevoelen er weinig voor om de argumenten, welke toen tegen elkaar afgewogen zijn, thans opnieuw in het geding te brengen en zullen daarom thans alleen enkele tekortkomingen in de door hem gevolgde redeneering naar voren brengen. Door zijn abstracte bewijsvoering, krijgt men inderdaad een eenvoudige voorstelling van zaken, maar zij is irreal, zoodat de praktijk met de conclusies geen weg weet. Wanneer echter deze abstracte methode gekozen wordt, dient het betoog ook „sluitend” te zijn en dit is niet in alle opzichten het geval geweest.

Na enkele aanhalingen van anderen, welke zijn uitgangspunt vormen en waarover straks meer, deelt Dr. Hoek mede, dat hier te lande jaarlijks een hoeveelheid van ca. 1.200.000 ton voedergranen wordt ingevoerd en dat het saldo van den veekoekinvoer ca. 620.000 ton bedraagt. Verderop in zijn betoog wordt medegedeeld, dat volgens de Memorie van Toelichting op de begroting van het Landbouwcrisisfonds 1935, onze veestapel in het algemeen naar schatting niet grooter mag zijn dan ongeveer 1.250.000 stuks melkvee. Dit cijfer is echter volgens de M. v. T. gekozen — Dr. Hoek heeft dit weggelaten —, omdat dit getal in 1930 bereikt was; een zeer globaal cijfer dus. In 1938 was de veestapel iets meer dan 1.500.000 melken kalfkoeien groot. Ergo neemt hij aan, dat er 250.000 stuks „te veel” zijn.

Bij het laatstgenoemde cijfer rijst direct de vraag, of dit wel klopt op de cijfers van den gewraakten krachtvoederimport. Blijkens den aanvang van zijn artikel heeft Dr. Hoek zich ten doel gesteld, na te gaan „in hoeverre er tusschen de voederproductie van onzen bodem en den omvang van onzen rundveestapel een juiste correlatie bestaat”. Veel verder dan een paar citaten van anderen, welke een negatief antwoord op de voornoemde vraag inhouden en het noemen van een paar cijfers is hij niet gekomen. Wij hadden het daarom juist gevonden, indien hij ons had voorgerekend, hoeveel boventallige koeien er met het oog op de nationale welvaart zouden dienen te verdwijnen. Zijn berekeningen, welke hij aan het slot met het „te veel” van 250.000 melkkoeien opzet, verkrijgen, vooral omdat hij daarbij de hulp inroept van den consument, die de heffing op de botter te betalen heeft, op deze wijze een eenigszins demagogisch karakter. Hij dwaalt hierdoor af van den nationaal-economischen grondslag, welchen hij aan zijn artikel wilde geven en waarop ook de heer Buter zich stelde.

Wij keeren tot de nationale economie terug en

¹⁾ Zie E.-S.B. van 5 Februari 1936.

²⁾ Zie E.-S.B. van 25 Maart en 1 April 1936.

AANVOER VAN GRANEN. (In tons van 1000 kg.)

Artikelen	Rotterdam			Amsterdam			Totaal	
	9-15 April 1939	Sedert 1 Jan. 1939	Overeenk. tijdvak 1938	9-15 April 1939	Sedert 1 Jan. 1939	Overeenk. tijdvak 1938	1939	1938
Tarwe	14.463	231.637	381.280	—	30.942	3.750	262.579	385.030
Rogge	4.403	54.947	51.124	—	400	—	55.347	51.124
Boekweit	—	4.676	4.485	—	—	—	4.676	4.485
Mais	21.473	215.737	371.269	1.281	38.395	46.641	254.132	417.910
Gerst	6.439	72.901	124.126	—	5.080	4.874	77.981	129.000
Haver	7.713	59.633	83.971	—	1.860	1.450	61.493	85.421
Lijnzaad	5.950	45.891	40.505	22.625	124.043	92.659	169.934	133.164
Lijnkoek	3.530	30.609	24.497	—	150	—	30.759	24.497
Tarwemeel	628	15.930	17.518	140	1.225	5.444	17.185	22.962
Andere meelsoorten	82	7.640	10.294	260	1.863	1.484	9.503	11.778

vinden berekend, dat voor 1 kg boter, geproduceerd met behulp van de voeding van louter graan en vee-koek, 92 cent aan het buitenland wordt betaald. De Commissienoteering was in 1938 gemiddeld 80 cent per kg. Vandaar zijn uitspraak, dat „voor elke kg aldus geproduceerde boter, door ons land 12 cent meer aan het buitenland wordt betaald dan het er uit het buitenland voor terugontvangt”. Door daarna te berekenen, dat de boer, voordat het krachtvoer aan de boerderij is, bovendien nog 13 cent (per kg boter) moet betalen aan diensten in het binnenland en aan monopolieheffingen (welke laatste hem echter op andere wijze weer ten goede komen), komt hij tot een bedrag van 25 cent „dat de melkveehouder meer aan voederkosten betaalt, dan hij er voor in den verkoopprijs (van boter) voor terugontvangt”.

Deze uitbreiding van zijn berekening wordt door Dr. Hoek aldus gemotiveerd, dat hij wilde aangeven, hoe de feitelijke toestand voor den veehouder wordt. Indien dit werkelijk het geval is geweest, dan heeft hij zich het natuurlijke beloop der dingen op de boerderij al zeer slecht ingedacht, want wat zou er gebeuren, wanneer de wensch van Dr. Hoek, nl. afschaffing van die boventallige koeien, werd vervuld? Met het verdwijnen van elke „boventallige” koe zouden aan inkomsten voor den boer niet alleen verloren gaan de niet-geproduceerde melk, maar bovendien het kalf, dat hij er ieder jaar van krijgt en het bedrag, dat de koe hem nog opbrengt bij verkoop aan den slager. Het afsnijden van deze bron van inkomsten heeft Dr. Hoek totaal vergeten, hetgeen ons ten zeerste verwondert, omdat de heer Weitekamp, dien hij zoo trouw geciteerd heeft, wel degelijk het vleesch genoemd heeft.

Na deze aanvulling kan het zijn nut hebben de berekening voor den melkveehouder, welke de heer Hoek begonnen is, nog even voort te zetten. Hiertoe maken wij gebruik van het cijfer dat Ir. Tj. Huisman in het „Holl. Land. Weekbl.” van 16 April 1937 heeft gegeven als de waarde van het rund- en kalfsvleesch zonder accijns en heffingen. Dit werd voor 1936 getaxeerd op 87 miljoen gulden. Slaan wij dit bedrag om over een totale melkproductie in Nederland van 5 milliard kg per jaar, dan komen wij op deze wijze tot een inkomst van den boer uit het vleesch, gelijkstaande met 1¼ cent per kg melk, of van ruim 45 cent per kg boter. Wanneer wij dit cijfer vergelijken met de bedragen van 12 en 25 cent, welke ons land en de Nederlandsche boer met den export van boter zouden verliezen, dan blijkt daaruit duidelijk, dat van een „oneconomisch karakter van het bedoelde deel van den rundveestapel” geen sprake is en dat de evenaar behoorlijk naar den anderen kant uitslaat.

Wij zullen het hierbij laten. Wij zijn den heer Hoek dankbaar, dat hij in hetgeen de heer Weitekamp op 14 December jl. in de Tweede Kamer heeft gezegd, aanleiding heeft gevonden, deze oude koeien nog eens op te halen en hopen, dat door deze uitwisseling van gedachten een beter inzicht is verkregen in het nationaal economisch karakter van het melkveehoudersbedrijf.

Naschrift. De heer Krediet vergist zich. Ik heb volstrekt niet verzuimd, met de vleeschopbrengst rekening te houden. Dit moge blijken uit mijn tweede artikel over den Omvang van den Melkveestapel, dat men in een van de eerstvolgende nummers van Economisch-Statistische Berichten zal aantreffen.

Zelf, echter, heeft de heer Krediet verzuimd, scheiding te maken tusschen de melkveehouderij en de mesterij. Vandaar, dat zijn — wel zeer globale — berekening geen juist beeld geeft van de baten, die de vleeschopbrengst doet toevallen aan de melkveehouderij, als afzonderlijk bedrijf beschouwd. Positieve gegevens hieromtrent zijn opgenomen in het bedoelde artikel.

D. HOEK.

STATISTIEKEN.

BANKDISCONTOS.

Ned. Bk.	Disc. Wissels. 2 3 Dec.'36	Lissabon	4 11 Aug.'37
	Bel. Binn. Eff. 2½ 3 Dec.'36	Londen	2 30 Juni'37
	Vrsch. in R.C. 2½ 3 Dec.'36	Madrid	5 15 Juli'35
Athene	6 4 Jan.'37	N.-York F.R.B.	1 26 Aug.'37
Batavia	3 14 Jan.'37	Oslo	3½ 5 Jan.'38
Belgrado	5 1 Febr.'35	Parijs	2 3 Jan.'39
Berlijn	4 22 Sept.'32	Praag	3 1 Jan.'36
Boekarest	3½ 5 Mei'38	Pretoria	3½ 15 Mei'33
Brussel	4 17 Apr.'39	Rome	4½ 18 Mei'36
Boedapest	4 28 Aug.'35	Stockholm	2½ 1 Dec.'33
Calcutta	3 28 Nov.'35	Tokio	3 46 11 Mrt.'38
Dantzig	4 2 Jan.'37	Warschau	4½ 18 Dec.'37
Helsingfors	4 3 Dec.'34	Zwits. Nat. Bk.	1½ 25 Nov.'36
Kopenhagen	3½ 22 Feb.'39		

OPEN MARKT.

	1939				1938	1937	1914
	15 April	11/15 April	3/8 April	27 Mrt./1 April	11/16 April	5/10 April	20/24 Juli
Amsterdam. Partic. disc.	1½-5/8	3/4-15/8	9/16-5/8	1/2-5/8	1/4 3)	1/4	3/4-4 3/4
Prolong.	2 1/2	3/4-2 1/2	1/2	1/2	1/2 3)	1	3-4 1/4
Londen Daggeld	1/2-1	1/2-1	1/2-1	1/2-1	1/2-1	1/2-1	1/2-1
Partic. disc.	19/16-5/8	1 1/2-5/8	13/16-1/2	3/4-1 3/8	1 1/2	17/32-9/16	9/16-3/4
Berlijn Daggeld	1-2	1-2 5/8	2 3/8-3 1/2	2 3/4-3 3/8	2 3/4-3 1/8 3)	2-3 1/4	2 5/8-3 1/8
Maandgeld	2 1/2-3	2 3/4-3	2 3/4-3 1/2	2 3/4-3	2 3/4-3 3/8	2 1/2-3 1/4	2 1/2-7/8
Part. disc.	2 7/8	2 7/8	2 7/8	2 7/8	2 7/8 3)	2 3/8-3	2 7/8
Warenw...	4-1/2	4-1/2	4-1 1/2 2)	4-1/2	4-1 1/4 3)	4-1/4	4-1/4
New York Daggeld 1)	1	1	1	1	1 3)	1	3/16
Partic. disc.	1/2	1/2	1/2	1/2	1/2 3)	5/8	1

1) Koers van 14 April en daaraan voorafgaande weken t/m. Vrijdag.
2) 3/6 April. 3) 14-18 April.

WISSELKOERSEN.

KOERSEN IN NEDERLAND

Data	New York *)	Londen *)	Berlijn *)	Parijs *)	Brussel *)	Batavia 1)
11 April 1939	1.88 7/16	8.81 7/8	75.60	4.99	31.70	100 1/4
12 " 1939	1.88 7/16	8.81 7/8	75.52 1/2	4.98 1/2	31.70 1/2	100 1/4
13 " 1939	1.88 7/16	8.81 7/8	75.50	4.98 7/8	31.70	100 1/4
14 " 1939	1.88 7/16	8.81 7/8	75.42 1/2	4.99	31.68 1/2	100 1/4
15 " 1939	1.88 7/16	8.81 7/8	75.40	4.98 7/8	31.66	100 1/4
17 " 1939	1.88 7/16	8.81 7/8	75.37 1/2	4.99	31.66	100 1/4
Laagste d.w. 1)	1.88 7/16	8.81 7/8	75.25	4.98 7/8	31.64	100
Hoogste d.w. 1)	1.88 7/16	8.82 1/2	75.65	4.99 1/2	31.72 1/2	100 1/4
Muntpariteit	1.469	12.1071	59.263	9.747	24.906	100

Data	Zwitserland *)	Praag 1)	Boekarest 1)	Milaan **)	Madrid **)
11 April 1939	42.26	—	—	—	—
12 " 1939	42.25	—	—	—	—
13 " 1939	42.25	—	—	—	—
14 " 1939	42.25	—	—	—	—
15 " 1939	42.25	—	—	—	—
17 " 1939	42.25	—	—	—	—
Laagste d.w. 1)	42.20	—	—	—	—
Hoogste d.w. 1)	42.27 1/2	—	1.40	9.95	—
Muntpariteit	48.003	7.371	1.488	13.094	48.52

Data	Stockholm *)	Kopenhagen *)	Oslo *)	Helsingfors 1)	Buenos-Aires 1)	Montreal 1)
11 April 1939	45.47 1/2	39.40	44.32 1/2	3.89	43 1/2	1.87 3/8
12 " 1939	45.47 1/2	39.40	44.32 1/2	3.89	44	1.87 3/8
13 " 1939	45.47 1/2	39.37 1/2	44.32 1/2	3.89	43 7/8	1.87 3/8
14 " 1939	44.47 1/2	39.37 1/2	44.32 1/2	3.89	43 7/8	1.87 3/8
15 " 1939	45.47 1/2	39.37 1/2	44.32 1/2	3.89	44	1.87 3/8
17 " 1939	45.45	39.37 1/2	44.32 1/2	3.89	43 3/4	1.87 3/8
Laagste d.w. 1)	45.37 1/2	39.32 1/2	44.25	3.86	43 1/4	1.86 3/8
Hoogste d.w. 1)	45.50	39.42 1/2	44.37 1/2	3.91	44 1/4	1.87 3/8
Muntpariteit	66.671	66.671	66.671	6.266	95 3/4	2.1878

*) Noteering te Amsterdam. **) Not. te Rotterdam. 1) Part. opgave.
In 't 1ste of 2de No. van iedere maand komt een overzicht voor van een aantal niet wekelijks opgenomen wisselkoersen.

KOERSEN TE NEW YORK. (Cable).

Data	Londen (\$ per £)	Parijs (\$ p. 100 fr.)	Berlijn (\$ p. 100 Mk.)	Amsterdam (\$ p. 100 gld.)
11 April 1939	4,68 1/8	2,64 19/16	40,11	53,08 1/2
12 " 1939	4,68 1/16	2,64 19/16	40,10	53,08 1/2
13 " 1939	4,68 1/16	2,64 7/8	40,09 1/2	53,08
14 " 1939	4,68 1/16	2,64 19/16	40,00	53,08
15 " 1939	4,68 1/8	2,65 1/8	40,05	53,09
17 " 1939	4,68 1/16	2,64 7/8	40,03	53,08
18 April 1938	—	—	—	—
Muntpariteit ..	4,86	3,90 3/8	23,81 1/4	40 3/8

GROOTHANDELSPRIJZEN VAN BELANGRIJKE VOEDINGS- EN GENOT-

Main table containing commodity prices for MAIS, ROGGE, TARWE, BURMA RIJST, BOTER, KAAS, and EIENEN. Includes columns for various grades and locations like Rotterdam and London.

Table containing commodity prices for JUTE, KATOEN, AUSTRALISCHE WOL, JAPAN, ZIJDE, and RUBBER. Includes columns for various grades and locations like London and New York.

Table containing commodity prices for KOPER, LOOD, TIN, IJZER, GIETERIJ-IJZER, ZINK, and ZILVER. Includes columns for various grades and locations like London and Antwerpen.

KOERSEN TE LONDEN.

Plaatsen en Landen	Noteerings-eenheden	1 April 1939	8 April 1939	10/15 April 1939 Laagste	15 April 1939 Hoogste
Alexandrië ..	Piast. p. £	97½	97½	97½	97½
Athene	Dr. p. £	547½	547½	540	555
Bangkok...	Sh. p. tical	1/10 3/8	1/10 3/8	1/10 3/8	1/10 3/8
Budapest ..	Pen. p. £	23½	23½	23½	24½
Buenos Aires ¹	p. pesop. £	20.29	20.19	20.06	20.24
Calcutta	Sh. p. rup.	1/5 15/16	1/5 15/16	1/5 31/32	1/5 15/16
Hongkong ..	Sh. p. \$	1/2 11/16	1/2 11/16	1/2 3/8	1/2 11/16
Istanbul ..	Piast. p. £	580	580	580	580
Kobe	Sh. p. yen	1/2	1/2	1/19 1/16	1/2 1/16
Lissabon	Escu. p. £	110½	110½	110	110½
Montevideo ..	d. per £	18½	18½	18	19
Montreal ..	\$ per £	4.70½	4.70½	4.70½	4.71½
Rio d. Janeiro	d. per Mil.	3½	3 1/32	2 13/16	3
Shanghai ..	d. p. \$	8½	8½	8	8½
Singapore ..	Sh. p. \$	2,3 29/32	2,3 29/32	2,3 3/4	2,4
Valparaiso ² ..	\$ per £	116	116	116	116
Warschau ..	Zl. p. £	24½	24½	24½	25

¹) Offic. not. 15 laten, gem. not., welke imp. hebben te betalen 15 Nov. 1938 17.13. ²) 90 dg. Vanaf 13 Dec. 1937 laatste „export“ noteering.

ZILVERPRIJS

Londen ¹)	N.York ²)	A'dam ³)	Londen ⁴)
11 April 1939..	20	42½	11 April 1939..
12 „ 1939..	20	42½	12 „ 1939..
13 „ 1939..	20	42½	13 „ 1939..
14 „ 1939..	20	42½	14 „ 1939..
15 „ 1939..	20	42½	15 „ 1939..
17 „ 1939..	20	42½	17 „ 1939..
18 April 1938..	18½	—	18 April 1938..
27 Juli 1914..	24 15/16	59	27 Juli 1914..

¹) in pence p. oz. stand. ²) Foreign silver in \$c. p. oz. fine. ³) In gulden per Kg. 1000/1000. ⁴) in sh. p. oz. fine.

GOUDPRIJS

Londen ¹)	N.York ²)	A'dam ³)	Londen ⁴)
11 April 1939..	20	42½	11 April 1939..
12 „ 1939..	20	42½	12 „ 1939..
13 „ 1939..	20	42½	13 „ 1939..
14 „ 1939..	20	42½	14 „ 1939..
15 „ 1939..	20	42½	15 „ 1939..
17 „ 1939..	20	42½	17 „ 1939..
18 April 1938..	18½	—	18 April 1938..
27 Juli 1914..	24 15/16	59	27 Juli 1914..

¹) in pence p. oz. stand. ²) Foreign silver in \$c. p. oz. fine. ³) In gulden per Kg. 1000/1000. ⁴) in sh. p. oz. fine.

STAND VAN 's RIJKS KAS.

Vorderingen.	6 April 1939	15 April 1939
Saldo van 's Rijks Schatkist bij De Nederlandsche Bank	f 18.981.690,68	f 14.826.961,—
Saldo b. d. Bank voor Ned. Gemeenten	„ 36.021,53	„ 2.837.864,21
Voorschotten op ultimo Maart 1939 a/d. gemeent. verstr. op a. haar uit te keeren hoofds. der pers. bel., aand. in de hoofds. der grondbel. en der gem. fondsbel., alsmede op de belastingen en op de vermogensbelasting	—	—
Voorschotten aan Ned.-Indië	54.336.987,46	55.516.830,43
Idem aan Suriname	12.542.271,18	12.942.161,16
Kasvord. weg. creditverstr. a/h. buitenl. Daggeldleeningen tegen onderpand. Saldo der postrek. v. Rijkscomptabelen Vord. op het Alg. Burg. Pensioenf. ¹) Vord. op andere Staatsbedrijven ²)	37.916.966,17 15.148.185,41	44.144.587,29 15.404.753,68

Verplichtingen

	6 April 1939	15 April 1939
Voorschot door De Ned. Bank ingev. art. 16 van haar octrooi verstrekt	—	—
Schatkistbiljetten in omloop	f 192.094.000,—	f 191.950.000,—
Schatkistpromessen in omloop	—	—
Zilverbons in omloop	1.075.262,50	1.075.019,—
Schuld op ultimo Maart 1939 gem. weg. a. h. uit te keeren hoofds. d. pers. bel., aand. l. d. hoofds. d. grondbel. e. d. gem. fondsbel. alsmede op de bel. en op de vermogensbelasting ..	9.681.664,22	5.372.474,59
Schuld aan Curaçao ¹)	1.736.527,81	1.736.201,26
Schuld aan het Alg. Burg. Pensioenf. ¹)	6.917.217,49	6.843.365,50
Id. a. h. Staatsbedr. der P.T. en T. ¹)	243.758.209,05	236.366.363,40
Id. aan andere Staatsbedrijven ¹)	17.000.000,—	17.500.000,—
Id. aan diverse instellingen ¹)	266.006.899,31	269.011.947,25

¹) In rekg.-crt. met 's Rijks Schatkist.

NEDERLANDSCH-INDISCHE VLOTTENDE SCHULD.

	1 April 1939	15 April 1939
Vorderingen: ¹)	—	—
Saldo Javasche Bank	f 123.000,—	f 172.000,—
Saldo b. d. Postcheque- en Girodienst	—	—
Verplichtingen:	—	—
Voorschot 's Rijks kas e. a. Rijksinstell.	54.337.000,—	55.517.000,—
Schatkistpromessen in omloop	35.000.000,—	35.000.000,—
Schatkistbiljetten in omloop	—	—
Schuld a. d. Indische Pensioenfondsen	20.000.000,—	20.000.000,—
Schuld aan het Ned.-Ind. Muntfonds.	2.152.000,—	2.152.000,—
Idem aan de Ned.-Ind. Postspaarbank.	1.662.000,—	1.782.000,—
Belegde kasmiddelen Zelfbesturen ..	535.000,—	535.000,—
Voorschot van de Javasche Bank ..	3.179.000,—	2.975.000,—

¹) Betaalmiddelen in 's Lands Kas f 39.889.000,—.

CURAÇOSCHE BANK.

Voornaamste posten in duizenden gulden.

Data	Metaal	Circulatie	Voorschotten aan de kolonie	Disconto's	Diverse rekeningen ¹)	Diverse rekeningen ²)
1 Maart 1939	9.801	8.334	269	127	1.203	136
1 Februari 1939	9.797	8.431	228	129	1.212	131
1 Januari 1939	9.168	8.205	35	121	1.362	136
1 December 1938	8.766	7.932	471	111	1.355	115
1 Maart 1938	6.427	6.789	72	63	1.930	124

¹) Sluiftp. der activa. ²) Sluiftp. der passiva.

NEDERLANDSCHE BANK.

Verkorte Balans op 17 April 1939.

Activa.		
Binnenl. Wis- sels, Prom., enz. in disc.	Hfdbk. f 10.924.222,72 Bijbnk. „ 205.235,10 Ag.sch. „ 1.319.465,02	f 12.448.922,84
Papier o. h. Buitenl.	f 2.700.000,—	
Af: Verkocht maar voor de bk. nog niet afgel.	—	2.700.000,—
Beleeningen incl. vrsch. in rek.-crt. op onderp.	Hfdbk. f 175.805.570,42 ¹) Bijbnk. „ 2.049.179,24 Ag.sch. „ 35.366.142,42	f 213.220.892,08
Op Effecten enz. ..	f 212.415.124,— ¹)	
Op Goederen en Ceel. „	805.768,08	213.220.892,08 ¹)
Voorschotten a. h. Rijk	—	—
Munt, Goud	f 106.637.555,—	
Muntmat., Goud	1.141.231.251,41	
	f 1.247.868.806,41	
Munt, Zilver, enz. „	19.846.958,35	
Muntmat., Zilver ..	—	1.267.715.764,76
Belegging van kapitaal, reserves en pensioenfonds	—	43.987.796,38
Gebouwen en Meub. der Bank	—	4.580.000,—
Diverse rekeningen	—	11.517.024,93
Staat d. Nederl. (Wet v. 27/5 '32, S. No. 221) ..	—	8.905.871,61
		f 1.565.076.272,60

Passiva.

Kapitaal	f 20.000.000,—
Reservefonds	4.860.787,51
Bijzondere reserve	7.102.179,67
Pensioenfonds	12.088.165,21
Bankbiljetten in omloop	1.040.779.250,—
Bankassigtiën in omloop	34.762,—
Rek.-Cour. { Het Rijk f 12.924.719,87 saldo's: { Anderen „ 461.515.333,75	474.440.053,62
Diverse rekeningen	5.751.074,59
	f 1.565.076.272,60

Beschikbaar metaalsaldo	f 661.798.792,30
Minder bedrag aan bankbiljetten in omloop dan waartoe de Bank gerechtigd is ..	1.654.496.981,—
Schatkistpapier, rechtstreeks bij de Bank ondergebracht	—

¹) Waarvan aan Nederlandsch-Indië (Wet van 15 Maart 1933, Staatsblad No. 99)

Voornaamste posten in duizenden gulden.

Data	Goud		Circulatie	Andere opsch. schulden	Beschikb. Metaal-saldo	Dek-kings-perc.
	Munt	Muntmat.				
18 April '39	106638	1.141.231	1040.779	474.475	661.799	84
11 „ '39	106638	1.189.176	1022.346	535.568	693.556	84
26 Juli '14	65.703	96.410	310.437	6.198	43.521	54

Data	Totaal bedrag disconto's	Schatkist-promessen rechtstreeks	Beleeningen	Papier op het buitenl.	Diverse rekeningen ¹)
11 „ 1939	10.976	—	208.557	2.700	11.966
25 Juli 1914	67.947	—	61.686	20.188	509

¹) Onder de activa.

JAVASCHE BANK.

Data	Goud	Zilver	Circulatie	Andere opsch. schulden	Beschikb. metaal-saldo
15 Apr. '39 ¹)	137.230	—	197.830	85.520	23.890
8 „ '39 ¹)	138.530	—	196.560	75.370	29.758
18 Mrt. 1939	116.886	21.579	187.443	83.207	30.205
11 „ 1939	116.886	21.938	190.870	82.326	29.545
25 Juli 1914	22.057	31.907	110.172	12.634	4.842

Data	Wissels, buiten N.-Ind. betaalb.	Disconto's	Beleeningen	Diverse rekeningen ¹)	Dek-kings-percentage
15 Apr. '39 ¹)	5.520	74.640	79.970	48	
8 „ '39 ¹)	5.320	75.120	67.470	51	
18 Mrt. 1939	7.705	14.263	46.412	65.378	51
11 „ 1939	10.194	14.571	47.143	61.747	51
25 Juli 1914	6.395	7.259	75.541	2.228	44

¹) Sluifpost activa. ²) Cijfers telegrafisch ontvangen.